

Dr. sc. Sead SELIMOVIĆ, vanredni profesor
Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli

ISTINA O SREBRENICI I GENOCIDU NAD BOŠNJACIMA: U POVODU ŠESTE KNJIGE "MONUMENTA SREBRENICA"

Abstrakt: Autor u radu piše o genocidu nad Bošnjacima Srebrenice, te o značaju edicije "Monumenta Srebrenica". Ova edicija u izdanju Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona se svojim istraživanjima i objavljivanjem radova bori za istinu o Srebrenici. U publikaciji se tretiraju različita pitanja iz historije, politike, prava, privrede, društva i kulture Srebrenice. Jer "oni koji ne poznaju svoju historiju, osuđeni su da je ponavljaju". U knjizi broj 6, objavljeno je sedam radova na 190 strana. Svi radovi su prevedeni i na engleski jezik.

Ključne riječi: *Bosna i Hercegovina, Srebrenica, istina, genocid, Bošnjaci, Monumenta Srebrenica.*

UVOD

Časopis "Monumenta Srebrenica" pojavio se 2012. godine, kada je štampan prvi broj. U njemu su objavljeni radovi koji tretiraju mnogobrojna pitanja iz bogate historije Srebrenice. Akcenat je stavljen na istraživanja, dokumente i svjedočanstva o Srebrenici, posebno o genocidu nad Bošnjacima. Do kraja 2016. godine štampano je pet brojeva ovog veoma značajnog časopisa, a 2017. publikovana je knjiga šest. Redakcioni odbor edicije čine: dr. sc. Sadik Ahmetović, predsjednik; prof. dr. Adib Đozić, Ćamil Duraković, profesor; prof.dr. Izudin Hasanović; prof.dr. Edin Mutapčić; prof.dr. Muhamed Mehmedović; doc .dr. Dževad Mahmutović; mr. Ramiz Salkić; Begija Smajić, profesor; Azir Osmanović, profesor; doc.dr. Senada Nezirović; doc.dr. Sabahudin Smajić; mr. Sead Jahić i Senad Đozić, profesor. Sekretar Redakcije je mr.sc. Rusmir Djedović, a sekretar Munisa Kovačević, profesor. Recenzenti ove publikacije su prof. dr. Enver Halilović, prof. dr. Jusuf Žiga i doc. dr. Anita Petrović. Urednik časopisa je prof. dr. Adib Đozić, a lektor Zarfa Sarajlić. Radove je na engleski jezik prevela doc. dr. Selma Kešetović, profesor na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli. Izdavač publikacije je Javna Ustanova Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, a štampao ju je Off-Set Tuzla u tiražu od 500 primjeraka. Šesti broj časopisa "Monumenta Srebrenica" tretira sljedeća pitanja: Genocid; Iz prošlosti Srebrenice; Prilozi; Dokumenti.

Cilj ovoga rada je da prikaže i objasni pripremu i provođenje genocida u Republici Bosni i Hercegovini i ukaže na značaj poznavanja i pisanja istine o Srebrenici. Samo na istini može se graditi zajednički život, demokratsko društvo, demokratska država i prosperitet. Na tom putu je i "Monumenta Srebrenica".

PRIPREMA GENOCIDA NAD BOŠNJACIMA

Svi Srbi u jednoj državi

Srpska politička, intelektualna, vojna i crkvena nacionalistička elita je, na temelju velikodržavnog projekta Velike Srbije "svi Srbi u jednoj državi", devedesetih godina 20. stoljeća dovela do unutrašnje krize u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (SFRJ) i razbila zajedničku državu.

Republika Srbija, je izmjenom Ustava od 28. septembra 1990, praktično izvršila secesiju od jugoslavenske federacije i preuzela funkcije samostalne, suverene i nezavisne države, čime je sama izuzeta iz pravnog sistema SFRJ, što je po zakonima te države predstavljalo najteže krivično djelo.

Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) vodila je, u periodu od 1992. do 1995. godine, osvajački rat protiv Republike Bosne i Hercegovine – izvodila oružane akcije u cilju realizacije velikosrpskog političkog projekta – formiranje jedinstvene srpske države na Balkanu. U okupiranim mjestima Republike Bosne i Hercegovine, planiran je, organiziran i izvršen zločin genocida.¹

Savezna Republika Jugoslavija je u Republici Bosni i Hercegovini formirala paradržavnu tvorevinu Srpsku Republiku Bosnu i Hercegovinu (Republiku Srpsku), koja je djelovala u ime Srbije i Crne Gore (Savezne Republike Jugoslavije) – u svojstvu de iure i de facto organa i/ili agenta Savezne Republike Jugoslavije, odnosno u svojstvu i za račun i korist Savezne Republike Jugoslavije.

Osim toga, Srpska Republika Bosna i Hercegovina (Republika Srpska) bila je samo puki instrument Savezne Republike Jugoslavije, bez ikakve stvarne, političke i vojne samostalnosti, a preko koje je, pored drugih državnih organa, djelovala Savezna Republika Jugoslavija, koja je imala ukupnu i efektivnu kontrolu nad političkim i vojnim rukovodstvom RS-a.²

"Cijelim tokom rijeke Drine i na cijelom prostoru istočne Bosne, u svim mjestima i gradovima u kontinuitetu je u periodu 1992-1995. (iz)vršen

¹ Vidi: Smail Čekić, *Genocid i istina o genocidu*; Intervju akademika Smaila Čekića, <http://vijesti.ba/clanak/347803/akademik-cekic-naveo-cinjenice-relevantni-dokazi-za-reviziju-presude-apsolutno-postoje>. Preuzeto: 16. februara 2017; S. Čekić, *Naučne činjenice o genocidu nad Bošnjacima*, str. 14-15.

² Vidi: Smail Čekić, *Genocid i istina o genocidu. u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 2012.; Intervju akademika Smaila Čekića, <http://vijesti.ba/clanak/347803/akademik-cekic-naveo-cinjenice-relevantni-dokazi-za-reviziju-presude-apsolutno-postoje>. Preuzeto: 16. februara 2017, Smail Čekić, *Naučne činjenice o genocidu nad Bošnjacima*, str. 14-15.

genocid. Država Srbija i Crna Gora je, uz učešće svojih paradržavnih tvorevina i kolaboracionističkih snaga, osmislila, planirala, pripremala, organizovala i izvršila agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocid nad Bošnjacima".³

Radovan Karadžić je u javnim nastupima isticao da je njegov cilj uspostavljanje "jedne države za sve Srbe". U intervjuu za list "Ilustrovana Politika" objavljenom 20. januara 1992, na pitanje o srpskoj strategiji je odgovorio: "Nema više povlačenja. Borićemo se." A na pitanje koliko će daleko ići, odgovorio je: "Dok ne postignemo Karađorđev cilj – ujedinjenje svih Srba i dok ne dovršimo borbu." Uskoro se ponovo oglasio i priznao: "Nema povratka na jedinstvenu Bosnu i Hercegovinu. Došlo je vrijeme da se srpski narod organizira kao cjelina, ne gledajući na administrativne granice." Prije nego što je postao predsjednik Savezne Republike Jugoslavije Dobrica Ćosić je otvoreno govorio da "mir u Bosni i Hercegovini ne može biti sačuvan priznavanjem tih komunističkih postojećih republičkih granica "ili "unutrašnjih administrativnih granica", kako ih je on nazivao.⁴

Na 16. sjednici paradržavne tvorevine Skupštine Srpske Republike Bosne i Hercegovine, održanoj 12. maja 1992. godine u Banja Luci, bili su istaknuti "strateški prioriteti srpskog naroda, odnosno strateški ciljevi srpskog naroda" koje je predstavio Radovan Karadžić. Prvi strateški cilj "srpske strane" bio je "razdvajanje od druge dvije nacionalne zajednice, državno razdvajanje..." drugi, da se "sve srpske oblasti" povežu u jednu cjelinu; treći, da se uspostavi koridor u dolini rijeke Drine, odnosno "eliminiranje rijeke Drine kao granice između dva svijeta." Četvrti, strateški cilj je predviđao da se uspostavi granica na Uni i na Neretvi, a peti je imao za cilj da se podijeli Sarajevo na "srpski i muslimanski dio" i uspostavljanje svakog od ta dva dijela efektivne državne vlasti te konstitutivne države. S tim u vezi Karadžić je kazao: "Alija nema državu dok mi imamo dio Sarajeva. Nema Vladu, nema Skupštinu, nema funkcionisanje, jer Aliji je bilo najvažnije da on za svijet stvara privid kako postoji država..." Borbe u Sarajevu i za Sarajevo trebale su biti od presudne važnosti, one su odlučivale sudbinu Bosne i Hercegovine. Šesti strateški cilj je predviđao izlaz "Srpske Republike Bosne i Hercegovine na more".⁵

General Ratko Mladić je na Skupštini RS-a upozoravao: "Ne možemo

³ S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 697.

⁴ Norman Cigar, *Genocid u Bosni. Politika etničkog čišćenja*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 1998, str. 52-53. (dalje: N. Cigar, *Genocid u Bosni*); Zijad Šehić, *Eksperiment u svjetskoj laboratoriji Bosna. Međunarodna diplomatija u vrijeme disolucije SFRJ i agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu (do Vašingtonskog sporazuma 1994)*, Sarajevo 2013, str. 209-210. (dalje: Z. Šehić, *Eksperiment u svjetskoj laboratoriji Bosna*); Z. Šehić, *Eksperiment u svjetskoj laboratoriji Bosna* str. 97; S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 56; Zijad Šehić, *Genocid u Srebrenici – krvava mrlja na savjesti čovječanstva, Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu (Historija, Historija umjetnosti, Arheologija)*, knjiga 4, Sarajevo 2016, str. 199. (dalje: Z. Šehić, *Genocid u Srebrenici*).

⁵ R. J. Donia, *Iz Skupštine RS*, str. 52-54; Zapisnik sa 16. sjednice Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini održane 12. maja 1992. u Banjaluci u prostorijama Doma JNA..., u: *Bosna i Hercegovina u vreme raspada SFRJ 1990-1992*. Tematska zbirka dokumenata. Priredio dr Kosta Nikolić, Biblioteka "Jugoslovenska kriza". Edicija "Dokumenta", Institut za savremenu istoriju, Beograd 2011, str. 249-300. (dalje: K. Nikolić, *BiH u vreme raspada SFRJ*).

očistiti niti sve prosijati da bi odijelili Srbe od ostalih i zadržali samo Srbe, dok bi drugi otišli. Ne znam kako će gospoda Karadžić i Krajišnik to objasniti svijetu. Ej, ljudi, to je genocid..." Karadžić je na to odgovorio: "Što da radimo ako dobijemo državu u kojoj smo u manjini. Što da radimo ako nas opet budu ubijali, i ako naši neprijatelji budu u našoj državi? Evropa neće i ne želi preuzeti rizik da pusti da se ovdje stvori islamska država"(...).⁶

Uskoro se pristupilo realizaciji planiranih ciljeva. Policija i tzv. Vojska Republike Srpske, uz aktivnu pomoć Jugoslavenske narodne armije (od 27. aprila 1992. godine Vojske Jugoslavije), specijalnih jedinica policije i drugih naoružanih formacija iz Srbije - pokrenula je u aprilu i maju 1992. godine proces etničkog čišćenja nesrpskog stanovništva, a najviše bošnjačkog i hrvatskog iz većeg dijela Republike Bosne i Hercegovine. Tokom tog zločinačkog pohoda vršena je opsada gradova i sistematsko zlostavljanje, mučenje, ubijanje, silovanje, zatvaranje u logore, tuče, uznemiravanje, diskriminacija, zastrašivanje, prisilno raseljavanje ljudi, konfiskacija imovine...⁷

Ratko Mladić je 19. novembra 1992. godine izdao direktivu Vojsci RS u kojoj je istakao da je odlučio "razbiti muslimanske snage u Podrinju". Zadaci jedinicama bili su jasni: "na širem prostoru Podrinja iznurivati neprijatelja, nanositi mu što veće gubitke i prisiliti ga da sa muslimanskim stanovništvom napusti prostore Birča, Žepe i Goražda. Prethodno ponuditi razoružanje borbeno sposobnih i naoružanih muškaraca, a ako ne pristanu uništiti ih".⁸

Na ministarskom zasjedanju Vijeća NATO-a održanom u Briselu 17. decembra 1992. godine, "jugoslavenska armija, jugoslavensko vođstvo i bosanski Srbi" su optuženi za etničko čišćenje, povrede ljudskih prava, mučenja, ubistva, sistematska silovanja žena, otmice, uništavanje vjerskih objekata i ostale postupke koji su imali za cilj stvaranje etnički čistih teritorija. Domet rezolucija Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija (VS UN-a) ostao je ograničen različitim političkim interesima članica Evropske zajednice (EZ-a) i stalnih članica VS UN-a. Reakcija na povrede humanitarnih prava zadržale su se samo na verbalnim osudama i prijetnjama.⁹

Srebrenica do proglašenja „sigurnosnom zonom“ Ujedinjenih nacija

Nakon međunarodnog priznanja Republike Bosne i Hercegovine snage Vojske RS su, uz podršku jedinica Jugoslavenske narodne armije (JNA) i specijalnih jedinica MUP-a Srbije, 18. aprila 1992. godine okupirale i džale

⁶ R. J. Donia, *Iz Skupštine RS*, str. 52-54; K.Nikolić, *BiH u vreme raspada SFRJ* str. 249-300; S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 57.

⁷ Vidi više: S Čekić, *Genocid i istina o genocidu*.

⁸ A TK, ZD, k-4, Direktiva "Naredna dejstva Vojske Republike Srpske, generala Ratka Mladića od 19. novembar 1992. godine; S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*. str. 569-570.

⁹ Z. Šehić, *Eksperiment u svjetskoj laboratoriji Bosna*, str. 209-210; Z. Šehić, *Genocid u Srebrenici*, str. 200-201.

Srebrenicu pod svojom kontrolom. Nakon okupacije i uspostavljanja "srpske vlasti" ubijeni su, zaklani i zapaljeni brojni Bošnjaci - civili, uglavnom stariji muškarci i žene, i opljačkane i zapaljene mnoge kuće, kao i drugi civilni objekti: robna kuća, prodavnice i drugi. Zločinci su sve opustošili, a opljačkanu robu odnosili su, najviše, u Srbiju. Dio stanovnika je uspio izbjeći iz svojih stanova i kuća skrivajući se u okolna brda i šume.¹⁰

Okupacija je trajala od 18. aprila 1992. do 9. maja 1992. godine, kada su borci ARBiH pod komandom Namera Orića uspjeli da je oslobode. To je dalo podstrek Armiji za dalje napredovanje i oslobađanje okupiranih naselja na tom području. Tako su, 15. maja 1992. godine, borci ARBiH, uspjeli da prošire slobodnu teritoriju duž puta Bratunac – Srebrenica - Zeleni Jadar, u dužini 20 kilometara. Nakon toga, su se borci ARBiH iz Srebrenice spojili sa borcima Žepe. Površina srebreničke enklave tada je iznosila oko 900 km².¹¹

Život civilnog stanovništva u okruženju bio je izuzetno težak. Ljudi su živjeli u zbjegovima, pod otvorenim nebom, bez hrane, lijekova, medicinske pomoći, i u informativnoj blokadi. Jednu trećinu civilnog stanovništva činila su djeca. Humanitarna pomoć na koridoru Beograd - Sarajevo prolazila je neposredno kroz to područje, ali nije bila namijenjena tom stanovništvu. Jedinice Vojske RS i Vojske Jugoslavije imale su instrukciju da izvrše genocid nad Bošnjacima Srebrenice, Bratunca, Žepe, Vlasenice. Major Jaćimović, komandant Birčanskog odreda Šekovići, izdao je naredbu prema kojoj treba "sve što hoda, puže i gmiže, i nosi muslimansko ime – pobiti, zapaliti i zatrati".¹²

Predsjednik Koordinacionog odbora Regije Tuzla, Selim Bešlić i komandant Drugog korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine, Željko Knez, uputili su, 1. novembra 1992. godine, "Apel svjetskoj javnosti" tražeći da se pomogne civilnom stanovništvu istočne Bosne. Oni su zahtijevali "da svjetska javnost utiče na svoje političare da pomognu narodu Republike Bosne i Hercegovine, odnosno tuzlanske regije, kako bi im savjest bila mirna".

Bili su mišljenja da "za tragediju ovog naroda i njihove patnje krivicu moraju da snose i međunarodna zajednica, a prije svega pojedini njeni političari".¹³

Apel je upućen Generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija, Butrosu

¹⁰ Tako je u jednom stanu, primjera radi, ubijena porodica Sulje Suljića: roditelji - muž i žena - i dva sina. Vidi: *Samrtno srebreničko ljeto '95: Svjedočanstvo o stradanju Srebrenice i naroda Podrinja*, Udruženje građana "Žene Srebrenice", Tuzla 1998; Smail Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 61; Također, vidi: V. Šabić, *Genocid u srednjem Podrinju*; E. Bećirević, *Na Drini genocid*; N. Mašić, *Srebrenica*; Izjava Ramiza Bećirovića od 11. augusta 1995, data Službi Vojne bezbjednosti Drugog Korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine, o odbrani i padu Srebrenice, te proboju Srebreničana prema Tuzli, *Korak*, časopis za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, br. 28, godina X, Sarajevo 2012, str. 21-37.

¹¹ N. Orić, *Srebrenica*, str. 41, 42, 145; N. Mašić, *Srebrenica*, str. 35; S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 61-62.

¹² A TK, ZD, k-2, IX-1/4, Komanda 2. korpusa ARBiH i Koordinacioni odbor Regije Tuzla: *Apel svjetskoj javnosti*, Tuzla, 1. novembar 1992. godine.

¹³ A TK, ZD, k-2, IX-1/4, Komanda 2. korpusa ARBiH i Koordinacioni odbor Regije Tuzla: *Apel svjetskoj javnosti*, Tuzla, 1. novembar 1992. godine.

Galiju, predsjedniku i predsjedničkom kandidatu Sjedinjenih Američkih Država, Džordžu Bušu i Bilu Klinton, komandantu mirovnih snaga u Republici Bosni i Hercegovini, Filipu Morionu, direktoru UNICEF-a, Grantu, Direkciji Međunarodnog crvenog križa u Ženevi, Vijeću sigurnosti Ujedinjenih nacija i svjetskim informativnim agencijama, ali, pomoć nije stizala. Agonija civilnog stanovništva je nastavljena.¹⁴

Kao rezultat vojnih akcija na realizaciji direktive u kojoj se naređuje "neprijatelju nanositi što veće gubitke i prisiliti ga da sa muslimanskim stanovništvom napusti prostore Birača, Žepe i Goražda" u Istočnoj Bosni, a u nastojanju da se ostvari srpski strateški cilj "eliminiranje rijeke Drine kao granice između dva svijeta", u decembru 1992, te januaru i februaru 1993. godine, desetine hiljada stanovnika, iz etnički očišćenih muslimanskih naselja u dolini rijeke Drine, našlo je utočište u enklavama Srebrenica, Žepa i Goražde.¹⁵

Početak 1993. godine vojska RS je u sadejstvu s Vojskom Jugoslavije presjekla vezu između Srebrenice i Žepe i smanjila obim srebreničke enklave. Ofanziva Vojske RS i Vojske Jugoslavije, koja je počela 10. januara 1993. godine na sve slobodne teritorije istočne Bosne, nije prestajala, a početkom marta mjeseca 1993. godine, bila je na vrhuncu. Svježe snage i tehnika dolazili su iz Srbije. Stanje u enklavi je bilo dramatično. Na području Cerske, Konjević Polja i Srebrenice bilo je oko 1500 ranjenika, od kojih oko 700 na nosilima, i oko 1000 teško bolesnih ljudi. Oko 700 ljudi pokušalo je da izađe iz okruženja i domogne se slobodne teritorije na području Kladnja, ali u tome nisu uspjeli. Bili su likvidirani od strane vojske i policije RS i Vojske Jugoslavije. Samo desetak njih je preživjelo, vrativši se u Konjević Polje. U cijelom Podrinju je vođena borba za goli život. Agresor je želio da u potpunosti etnički očisti taj prostor, i pri tome nije birao sredstva. Slobodna teritorija bila je sve uža, bez obzira na herojski otpor branilaca, boraca ARBiH.¹⁶

Vojnici Užičkog korpusa Vojske Jugoslavije pod komandom generalmajora Dragoljuba Ojdanića su aktivno učestvovali u borbenim dejstvima u Podrinju. Oni su izvršavali utvrđivanja i zaprečavanja objekata, linija i pravaca, planirali "organizaciju vatrenog sistema i predlagali način grupisanja u cilju odbrane dostignutih linija". Osim toga, dejstvovali su i sa

¹⁴ A TK, ZD, k-2, IX-1/4, Komanda 2. korpusa ARBiH i Koordinacioni odbor Regije Tuzla: *Apel svjetskoj javnosti*, Tuzla, 1. novembar 1992. godine.

¹⁵ A TK, ZD, k-4, Direktiva "Naredna dejstva Vojske Republike Srpske, generala Ratka Mladića od 19. novembar 1992. godine; S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 569-570; O genocidu u srednjem Podrinju vidi: V Šabić, *Genocid u srednjem Podrinju*; Vidi i: E. Bećirević, *Na Drini genocid*, str. 145-206; Jan Willem Honig - Norbert Both, *Srebrenica, hronika ratnog zločina*, Sarajevo 1997, str. 96-100. (dalje: J. W. Honig, *Srebrenica*); Z. Šehić, *Genocid u Srebrenici*, str. 201.

¹⁶ A TK, ZD, k-4., Akt Komande lake pješadijske brigade Bratunac, komandi Drinskog korpusa, od 24. januar 1993. godine. S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 571-572; "Drama se nastavlja", Konferencija za štampu 2. korpusa ARBiH, *Front slobode*, br. 3279, godina I, Tuzla, petak, 12. mart 1993, str. 2. Domaćim i stranim novinarima se obratio Anđelko Makar, načelnik Štaba 2. korpusa ARBiH; "Nastavlja se brutalna agresija", *Armija ljiljana*, br. 29, godina II, Tuzla, 13. mart 1993, str. 1; N. Mašić, *Srebrenica*, str. 131-138.

teritorije Srbije. "Deo snaga, dosadašnje artiljerijske podrške i dalje ćemo zadržati na desnoj obali reke Drine odakle ćemo vršiti podršku po planu i zahtevu", pisao je Dragoljub Ojdanić.¹⁷

Jedinice Užičkog korpusa su počinile mnogobrojne ratne zločine nad civilnim stanovništvom Podrinja, bošnjačke nacionalnosti, a ubijene su predstavljali u javnosti kao "zločin nad srpskim narodom."¹⁸

Agresija na Bosnu i Hercegovinu je bila na vrhuncu. Granatiranje slobodnih teritorija nije prestajalo. Posebno je granatirano područje na koje su, u operaciji "Padobran" od prvog marta 1993. godine, bili izbacivani paketi sa hranom. Izuzetak je učinjen za vrijeme posjete komandanta UNPROFOR-a u Republici Bosni i Hercegovini, generala Filipa Moriona, 5. i 6. marta 1993. godine. Iako se uvjerio u dramatično stanje na slobodnim teritorijama Konjević Polja, Cerske i Kamenice, general je to izuzetno teško stanje i stradanje stanovništva prikazao nerealno, sa dosta cinizma što je izazvalo negodovanje i zgražavanje demokratske javnosti u Bosni i Hercegovini i inozemstvu.¹⁹

Komandant 2. korpusa ARBiH, Hazim Šadić, tražio je na Aerodromu "Dubrave" od Moriona da ode u Srebrenicu i uvjeri se u stanje u toj enklavi. General Filip Morion (Philippe Morillon) je došao u Srebrenicu 11. marta 1993. godine u 21.00 sat. Dvanaestog marta Morion je izjavio pred stanovnicima Srebrenice da je grad stavljen pod zaštitu Ujedinjenih nacija. Osim toga, sa zgrade Pošte, rekao je: "Ja vas nikada neću napustiti".²⁰

Bez obzira na izjavu generala Moriona, prilike u Srebrenici se nisu mijenjale. Stanje je bilo teško, nepodnošljivo. Stanovništvo se borilo za "goli život". U martu i aprilu 1993. godine, Visoki komesarijat za izbjeglice (UNHCR) je evakuirao 8.000 do 9.000 stanovnika iz Srebrenice.²¹

¹⁷ A TK, ZD, k-4, Akt Komande Užičkog korpusa, Operativnom centru Generalštaba Vojske Jugoslavije i drugima, od 26. januara 1993. godine. S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 576-577.

¹⁸ General major Dragoljub Ojdanić je, između ostalog, pisao glavnom štabu Vojske RS-a: "Potrebno je da obezbediti ekipe za asanaciju bojišta, jer je na savladanom prostoru ostao veliki broj leševa. U sastav ekipe za asanaciju bojišta potrebno je da uključite novinare i snimatelje u cilju prikupljanja dokaza potrebnih za korišćenje u propagandne svrhe i dokumentovanje zločina nad srpskim narodom". A TK, ZD, k-4, Akt Komande Užičkog korpusa, Glavnom štabu Vojske RS-a, od 29. januara 1993. godine. Smail Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 578-579; Vidi: V. Šabić, *Genocid u srednjem Podrinju*, str. 43-61; Vidi: *Ratni zločini na Tuzlanskom okrugu (1992-1995)*.

¹⁹ "Nastavlja se brutalna agresija", *Armija ljljana*, br. 29, godina II, Tuzla, 13. mart 1993, str. 1; S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 77-80; N. Mašić, *Srebrenica*, str. 150-151; "Morionovo priviđenje", *Front slobode*, br. 3278, godina L, Tuzla, utorak, 9. mart 1993, str. 8.

²⁰ General Morion je dao više skandaloznih izjava vezanih za područje istočne Bosne među kojima treba istaći i onu "da su Srbi iz straha od muslimanske ofanzive na Srbiju preduzeli ofanzivu iz Srbije na istočnu Bosnu". "General spašava oficirsku čast", *Armija ljljana*, br. 29, godina II, Tuzla, 13. mart 1993, str. 5; N. Mašić, *Srebrenica*, str. 151; "Morionov vikend u Srebrenici", *Front slobode*, br. 3280, godina L, Tuzla, utorak, 16. mart 1993, str. 1; S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 79-80, 85-86.

²¹ Ričard Batler, Iskaz o vojnim događajima u Srebrenici, 1. novembar 2002. Operacija Krivaja 95, u: Biserko Sonja, *Srebrenica: Od poricanja do priznanja*, br. 22, Helsinški odbor za ljudska prava

Srpske snage, Vojska Jugoslavije i Vojska Republike Srpske, su nastavile s napadima i napredovanjem prema Srebrenici. Pri tome su počinili brojne zločine nad civilnim stanovništvom. Tako je prilikom granatiranja samog grada Srebrenice 12. aprila, na igralištu ispred Srednjoškolskog centra ubijeno 70 i ranjeno preko 100 civila. I prilikom granatiranja Srebrenice, 13. aprila, "bilo je ubijenih i ranjenih".²²

Srebrenica – „sigurnosna zona Ujedinjenih nacija“

Stanje u Srebrenici se pogoršavalo i život je postajao sve teži. Vojska RS je 13. aprila 1993. godine, obavijestila predstavnike UNHCR-a da će napasti i ući u Srebrenicu u roku od dva dana ukoliko se grad ne preda, a njegovo stanovništvo ne evakuira. Situacija je bila alarmantna. Međunarodna zajednica je odlučila da djeluje.²³

Vijeće sigurnosti UN-a je 16. aprila 1993. godine usvojilo rezoluciju o Srebrenici, u kojoj je od Vojske RS zahtijevano da odmah obustavi ratna djelovanja i vojne aktivnosti i Srebrenicu i njenu okolinu tretiraju kao "sigurnosnu zonu", slobodnu od svih vojnih oružanih napada ili drugih neprijateljstava. Nakon jednogodišnje opsade Srebrenice, Načelnik Štaba vrhovne komande (ŠVK) Armije Republike Bosne i Hercegovine, Sefer Halilović i komandant Glavnog štaba Vojske RS Ratko Mladić su 18. aprila 1993. godine potpisali primirje nakon posredovanja UN-a da se izvrši demilitarizacija grada i evakuacija ranjenih i bolesnih.²⁴

Prva jedinica UNPROFOR-a, dio Kanadskog kontingenta sa sjedištem u Visokom, stigla je u Srebrenicu 18. aprila 1993. godine, radi nadgledanja demilitarizacije. Jedinica je brojala oko 170 vojnika i imala je 30-ak borbenih oklopnih vozila.²⁵

Rezolucija 819 donesena je u panici, nakon što je Međunarodni sud pravde, 8. aprila 1993. godine, uveo prvu privremenu mjeru da Vlada Savezne Republike Jugoslavije "odmah preduzme svemjere u cilju sprečavanja zločina genocida" i kad je enklava Srebrenica dovedena u agoniju.²⁶

Generalni sekretar Ujedinjenih nacija, Boutros Ghali, poslije usvajanja *Rezolucije 819* (1993) predstavniku UNPROFOR-a, švedskom generalu Lars - Ericu Wahlgrenu, poslao je *Direktivu* u kojoj ga je obavijestio da, po

u Srbiji, Beograd 2006, str. 74. (dalje: R. Batler, *Iskaz o vojnim događanjima u Srebrenici*); S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 94.

²² S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str.92-94.

²³ R. Batler, *Iskaz o vojnim događanjima u Srebrenici*, str. 74; S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 94.

²⁴ A TK, ZD, k-4, *Izvjestaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004. Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 96 i 675; Hasan Nuhanović, *Pod zastavom UN-a: međunarodna zajednica i zločin u Srebrenici*, Sarajevo, 2005., str. 45. (dalje: H. Nuhanović, *Pod zastavom UN-a*).

²⁵ S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 103; H. Nuhanović, *Pod zastavom UN-a*, str. 45.

²⁶ S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 97-98.

njegovom mišljenju, Rezolucija “ne podrazumijeva obavezu vojnog angažovanja UNPROFOR-a u zaštiti sigurne zone”. Ta direktiva je bila u suprotnosti sa *Rezolucijom 819*, u kojoj ni na jednom mjestu nema ni spomena o tome da ona “ne podrazumijeva obavezuvojnog angažovanja UNPROFOR-a u zaštiti sigurne zone”.²⁷

S obzirom na humanitarne potrebe i sigurnost više gradova u Republici Bosni i Hercegovini, u kojima se pogoršavala situacija zbog stalnog priliva mnogobrojnih prognanih, među kojima se nalazio veliki broj bolesnih i ranjenih, Vijeće sigurnosti UN-a je 6. maja 1993. godine usvojilo rezoluciju br. 824/1993. kojom su Sarajevo, Tuzla, Bihać Goražde, Žepa i Srebrenica - proglašeni “sigurnosnim zonama.” Zahtijevano je od svih strana da ti gradovi i okolne oblasti budu poštovane kao “sigurnosne zone” i budu slobodne od oružanih napada i svih drugih neprijateljskih djelovanja. Traženo je da se povuče Vojska RS iz tih gradova, na rastojanje sa kojeg ne mogu predstavljati opasnost za njihovu sigurnost. Od svih strana je zahtijevano poštovanje prava sigurnosti personala UN-a (UNPROFOR), kao i međunarodnih humanitarnih organizacija, kojima je trebalo omogućiti slobodan i neometan prilaz svim “sigurnosnim zonama” u Republici Bosni i Hercegovini.²⁸

Vijeće sigurnosti UN-a je 4. juna 1993. godine, sa 13 glasova za i 2 protiv (Venecuela i Pakistan), usvojilo rezoluciju broj 836 o proširenju mandata UNPROFOR-a u Republici Bosni i Hercegovini. U Rezoluciji se ističe da treba odlučno pružiti zaštitu civilnom stanovništvu u “sigurnosnim zonama”.²⁹

Misija Vojske RS: „Protjerivanje muslimana iz Srebrenice“

Na sjednici Skupštine 'Republike Srpske' 20. jula 1993. godine Karadžić je obećao “krvoproliće” u Srebrenici, nagovještavajući sudbinu enklava u istočnoj Bosni: “Ako međunarodna zajednica sa nama postupa kao sa

²⁷ S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 99; Z. Šehić, *Genocid u Srebrenici*, str. 201.

²⁸ Carole Hodge, *Velika Britanija i Balkan od 1991. do danas*, Zagreb 2007, str. 124. (dalje: C. Hodge, *V. Britanija i Balkan*); Vidi: *Rezolucije Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija o Bosni i Hercegovini*, Press centar Armije Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1995, str. 62-64, 72-74.

²⁹ Nakon dugotrajne rasprave u Vijeću sigurnosti UN-a, grupa nesvrstanih zemalja na čelu sa Venecuelom, predložila je poništavanje rezultata srpske agresije i skidanje embarga na isporuku oružja ARBiH. Posebno izaslanstvo nesvrstanih zemalja je sa stalnim predstavnikom Venecuele pri UN-u, Diegom Arriom, posjetilo Srebrenicu 25. aprila i nakon posjete zaključilo da tu “sigurnosnu zonu” treba znatno povećati, a postrojbe UN-a ovlastiti da vojnim sredstvima nametnu poštivanje odluke VS UN-a. Za vrijeme novog kruga pregovora u VS UN-a 15. maja 1993. u dokumentu koji su pripremile nesvrstane zemlje stajalo je da koncept “sigurnosnih zona” neće uroditi plodom ako njihovu sigurnost ne bude garantirao i štutio UNPROFOR. C. Hodge, *V. Britanija i Balkan*, str. 151; Vidi: *Rezolucije Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija o Bosni i Hercegovini*, Press centar Armije Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1995, str. 76-80; Z. Šehić, *Genocid u Srebrenici*, str. 202.

životinjama, mi ćemo se ponašati kao životinje”.³⁰

Četvrtog jula 1994, komandanti Vojske RS raspoređeni u istočnoj Bosni, primili su direktive od GŠ Vojske RS da “moraju nastaviti naoružavati, uvježbavati i pripremati vojsku da izvede bitnu misiju: istjerivanje Muslimana iz srebreničke enklave. Moramo napredovati. Moramo uvjete života neprijatelja učiniti nepodnošljivim, a njegov privremeni boravak u enklavi nemogućim”.³¹

U Informaciji pripadnicima Prve bratunačke lake pješadijske brigade, od 4. jula 1994. godine, pisalo je: “U Podrinju smo dobili rat, ali muslimane nismo dotukli, što moramo uraditi u narednom periodu. Moramo ostvariti konačni cilj – da Podrinje bude u cjelosti srpsko. Enklave: Srebrenica, Žepa i Goražde moraju biti vojnički poražene.” Strateški cilj Srba bio je “protjerivanje muslimana iz enklave Srebrenica”. Trebalo je ići samo naprijed. “Neprijatelju treba zagorčavati život i činiti nemogućim privremeni opstanak u enklavi, da bi što prije organizovano masovno napustili enklavu, shvatajući da mu u njoj nema opstanaka.”³²

Nakon što je 18. januara 1995. godine, Treći nizozemski bataljon (Dutchbat-3) preuzeo dužnost od Dutchbata-2, postrojbe Vojske RS-a su zakoračile u srebreničku enklavu i zauzele nove položaje. Niko se tada nije osvrtao na molbe Vlade Republike Bosne i Hercegovine upućene UNPROFOR-u da se ponovno uspostavi “status quo ante.” U januaru 1995. godine, Vlada RS-a već je donijela odluku da se izvrši pritisak na “sigurnosne zone” u istočnoj Bosni. Dio tog pritiska bilo je ograničavanje kretanja snaga UN-a i posebno konvoja za njihovu opskrbu. Ograničenja količine goriva, municije i namirnica koje su se mogle slati snagama UN-a ozbiljno su narušila njihovu sposobnost da djelotvorno nadgledaju aktivnosti u “sigurnosnoj zoni”. Političke i vojne vođe RS-a počeli su da se zalažu za značajno smanjenje teritorije enklava.³³

Prva naznaka došla je na prijemu organiziranom povodom proslave pravoslavne Nove 1995. godine, 14. januara u Bratuncu, kojoj su prisustvovali vojni promatrači UN-a iz Srebrenice, kao i novi komandant nizozemskog bataljona UN-a, potpukovnik Tom Karremans. Na tom sastanku, generalmajor Živanović, zapovjednik “Drinskog korpusa” je vojnim promatračima UN-a ponudio mogućnost da “definišu” granicu enklave u saradnji sa njegovim predstavnicima. Pripisao je sebi u zaslugu to što je UNPROFOR-u predata teritorija na području “Jadra” (Zeleni Jadar).³⁴

Početak februara 1995. godine snage Vojske RS su još više ograničile prolazak konvoja prema enklavama na istoku. To nije samo umanjilo mogućnost djelovanja UNPROFOR-a, nego je i prouzrokovalo pogoršavanje

³⁰ Florence Hartman, *Mir i kazna. Tajni ratovi međunarodne politike i pravosuđa*, Zagreb 2007, str. 63. (dalje: F. Hartman, *Mir i kazna*).

³¹ A TK, ZD, k-4, Akt Komande Prve bratunačke lake pješadijske brigade, trećem pješadijskom bataljonu, od 4. jula 1994. godine.

³² A TK, ZD, k-4, Akt Komande Prve bratunačke lake pješadijske brigade, trećem pješadijskom bataljonu, od 4. jula 1994. godine. Smail Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 580.

³³ R. Butler, *Iskaz o vojnim događajima u Srebrenici*, str. 216; Z. Šehić, *Genocid u Srebrenici*, str. 203.

³⁴ R. Butler, *Iskaz o vojnim događajima u Srebrenici*, str. 216; Z. Šehić, *Genocid u Srebrenici*, str. 203.

uvjeta u kojima je živjelo lokalno stanovništvo.³⁵

Prijedlog generala Ruperta Smita (Ruperta Smitha) o opskrbi enklava helikopterima, uz pomoć i potporu zračnih snaga NATO-a ako postrojbe Vojske RS-a odluče presretati te letjelice, zapovjednik snaga UN-a u Zagrebu general Bernar Žanvije (Bernard Janvier) prenio je državama koje su davale postrojbe za misiju UN-a, ali je njihov odgovor bio negativan. Na sastanku s generalom Rupertom Smitom, 7. marta 1995. godine u Vlasenici, general Mladić je najavio kako će možda krenuti na istočne enklave. Uopće se nije obazirao na upozorenja generala Ruperta Smita, kako će to "gotovo sigurno dovesti do međunarodne vojne intervencije protiv Vojske RS-a".³⁶

Radovan Karadžić je 8. marta 1995. godine potpisao direktivu prema kojoj je zadatak "Drinskog korpusa" Vojske RS-a bio: "(...) što pre izvršiti potpuno fizičko odvajanje Srebrenice i Žepe, čime će se sprečiti i pojedinačno komuniciranje između ovih enklava. Svakodnevnim planskim i osmišljenim borbenim aktivnostima stvoriti uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnjeg opstanka i života meštana u Srebrenici i Žepi." Za slučaj odlaska snaga UNPROFOR iz Žepe i Srebrenice, komanda "Drinskog korpusa" će isplanirati operaciju pod nazivom "Jadar" sa zadatkom razbijanja i uništenja muslimanskih snaga u tim enklavama i definitivnog oslobađanja Podrinja. Preko nadležnih državnih i vojnih organa, zaduženih za rad sa UNPROFOR-om i humanitarnim organizacijama, planskim i nenametljivim restriktivnim odobravanjem zahteva, smanjiti i ograničiti logističku podršku snaga UNPROFOR-a u enklavama i dotur materijalnih sredstava muslimanskom življu i učiniti ih ovisnim od naše dobre volje, a istovremeno izbeći osudu međunarodne zajednice i svetskog javnog mnjenja."³⁷

Osim toga, Vojska RS dobila je zadatak da isplanira operaciju "Zvijezda 95", s ciljem "oslobađanja srpskih prostora u enklavi Goražde i svođenja enklave na veličinu zaštićene zone od 3 km od centra grada, kao i definitivnog vojničkog poraza muslimanskih oružanih snaga i otklanjanja bilo kakve mogućnosti za spajanje sa snagama na Igmanu i Bjelašnici."³⁸

Direktiva Radovana Karadžića predviđala je planiranje i izvođenje operacije "Spreča 95", sa zadatkom odsijecanja jedinica ARBiH na pravcu Kalesija-Simin Han, a zatim "razbijanje i uništenje muslimanskih snaga u rejonu Teočak, Sapna i Vitinica". Na taj način trebalo je "definitivno otkloniti opasnost od prodora muslimana ka Drini, severno od Zvornika".³⁹

³⁵ C. Hodge, *V. Britanija i Balkan*, str. 233.

³⁶ C. Hodge, *V. Britanija i Balkan*, str. 234; Z Šehić, *Genocid u Srebrenici*, str. 204.

³⁷ A TK, ZD, k-4, Akt Radovana Karadžića, komandanta Vrhovne komande OS Republike Srpske, Direktiva za dalja dejstva, od 8. marta 1995. godine. S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 581-582; R. Batler, *Iskaz o vojnim događajima u Srebrenici*, str. 217.

³⁸ A TK, ZD, k-4, Akt Radovana Karadžića, komandanta Vrhovne komande OS Republike Srpske, Direktiva za dalja dejstva, od 8. marta 1995. godine; S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 581-582.

³⁹ A TK, ZD, k-4, Akt Radovana Karadžića, komandanta Vrhovne komande OS Republike Srpske, Direktiva za dalja dejstva, od 8. marta 1995. godine. S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, 581-

Nakon što su donijete političke odluke, početna vojna djelovanja protiv srebreničke "sigurnosne zone" započela su 31. maja 1995. godine, Snage "Drinskog korpusa" Vojske RS pokrenule su operaciju "Jadar 95", koja je prisilila vojnike nizozemskog bataljona da napuste osmatračnicu "Echo" južno od Srebrenice, što je na kraju dovelo do pada sela Zeleni Jadar, ključnog raskršća koje je bilo potrebno Vojsci RS kao odskočna daska za buduće operacije.⁴⁰

Tajni sastanak u Zvorniku

Neposredno nakon talačke krize, razmimoilaženja između američkih i evropskih diplomata u vezi s upotrebom sile u diplomatskom procesu su postala nepremostiva. Kada se general Smit snažno zalagao za zračne udare, general Žanvije se tome suprotstavljao, držeći da bosanskohercegovački Srbi "žele promijeniti svoje ponašanje i postati dobri sagovornici".⁴¹

Ali, bilo je pouzdanih iako uzgrednih dokaza o tajnim dogovorima između UN-a i bosanskih Srba. Oslobođanje talaca dolazilo je u fazama nakon tajnog sastanka 4. juna 1995. godine u Zvorniku u hotelu "Vidikovac", između komandanta UNPROFOR-a, francuskog generala Bernara Žanvijeja i komandanta Vojske RS, generala Ratka Mladića. Nije bilo jasno kakva su uvjeravanja bosanski Srbi dobili od komandanta UNPROFOR-a, ali se brzo proširila sumnja da su Srbi i lokalni zapovjednici UN-a dogovorili da "nikad više ne upotrijebe zračnu snagu NATO-a u Bosni". I dok su Slobodan Milošević i "paljanski Srbi" javno govorili da su dobili takva uvjeravanja, francuski i UN zvaničnici su to poricali.⁴²

Da je postojao tajni dogovor zvaničnika UN-a i bosanskih Srba govori i činjenica da su nakon oslobođanja talaca, pripadnici Vojske RS pojačali intenzitet borbenih dejstava, a novih zračnih udara UN-a ili NATO-a nije bilo.⁴³

U sedmicama koje su uslijedile nakon 4. juna 1995. generalni sekretar UN-a Gali je uskratilo generalu Smitu da zatraži zračne udare, rekavši da će "sve buduće odluke o vojnoj intervenciji donositi on lično u Njujorku".⁴⁴

Nakon susreta s Miloševićem, održanim 17. juna 1995. godine, Jasuši Akaši je tvrdio da ga je on obavijestio da mu je predsjednik Francuske Širak (Chirac) potvrdio da se zračni udari neće ponoviti i da je predsjednik Klinton lično podržao taj zahtjev. Ruski predsjednik Boris Jeljcin dobio je, također, obećanje od predsjednika Širaka (Chiraca) da zračnih udara neće biti.⁴⁵

582; A TK, ZD, k-4, Akt Komande IBK, "Spreča 95.", Zapovest za napad general-majora VRS Jovice Simića, 25. mart 1995. godine.

⁴⁰ R. Batler, *Iskaz o vojnim događajima u Srebrenici*, str. 217; Z. Šehić, *Genocid u Srebrenici*, str. 204.

⁴¹ R. Lukić, *Vanjska politika Clintonove administracije*, str. 13.

⁴² Richard Holbrooke, *Završiti rat*, Sarajevo 1998, str. 68. (dalje: R. Holbrooke, *Završiti rat*); S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 125; Z. Šehić, *Genocid u Srebrenici*, str. 205.

⁴³ R. Holbrooke, *Završiti rat*, str. 69.

⁴⁴ R. Holbrooke, *Završiti rat*, str. 69.

⁴⁵ R. Lukić, *Vanjska politika Clintonove administracije*, str. 14.

Dok su se Velika Britanija, Francuska i Rusija suprotstavljale UN-u i NATO-u da vode djelotvornu zaštitu civila u Republici Bosni i Hercegovini, britanski premijer Džon Mejdžor (John Major) je na sastanku vođa G-7 u Halifaksu (Halifax) 18. juna 1995. godine rekao da svi oni kolektivno "ne znaju kako stati na kraj krvoproliću u Bosni", ignorirajući pri tome činjenicu da su Klinton i Helmut Kol (Helmuth Kohl), a posebno Margaret Tačer tvrdili da im to ne dozvoljava, pored ostalih i Mejdžor.⁴⁶

Srebrenica bez hrane, vode, lijekova, električne energije...

Snage Vojske RS su sve žešće ograničavale pristup konvojima UN-a, tako da je od kraja februara do početka maja 1995. godine bilo dozvoljeno samo jednom konvoju mjesečno da uđe u "sigurnosnu zonu" i nahrani prosječno 39.000 osoba. Osim toga, srpske snage su zabranile da se unosi sol u Srebrenicu i Žepu, što je – kako su neki zvaničnici UN-a saopćili predstavnicima Human Rights Watch-a⁴⁷, bio pokušaj sprečavanja stanovnika da na taj način sačuvaju hranu. Zvaničnici UNPROFOR-a su također rekli da su do maja 1995. godine civili iz enklave počeli da pate od neuhranjenosti, te da je do prvih dana juna sedmero ljudi umrlo od gladi. Takvo ponašanje Vojske RS je predstavljalo kršenje sporazuma od 8. maja 1993. godine, kada je dogovoreno da će bosanski Srbi dozvoliti ulazak hrane i drugih humanitarnih konvoja u Srebrenicu i da će poštovati principe statusa "sigurnosne zone". Zvaničnik UN-a iz Tuzle je predstavnicima Human Rights Watch-a saopćio da je to bila smišljena taktika koju su bosanski Srbi koristili da bi oslabili otpor stanovništva enklave, kako bi se pripremili za konačnu ofanzivu. Na stalna lišavanja ljudi hranom, vodom, električnom energijom i lijekovima tokom dužeg perioda, trebalo je gledati kao na pripremnu fazu napada na enklavu i trebalo je da bude signal upozorenja međunarodnoj zajednici da je "sigurnosna zona" Srebrenica u opasnosti.⁴⁸

Stanje sigurnosti u Srebrenici u toku juna 1995. godine se znatno pogoršalo. Prilikom svake smjene jedinice UNPROFOR-a Vojska RS je vršila pomjeranje linija i sve dublje ulazila u "sigurnosnu zonu." Primjećeno je grupiranje snaga Vojske RS na njenim granicama, a očekivala se i skora smjena nizozemskog bataljona. Vojska RS je tražila da se vojnici UNPROFOR-a sa osmatračnica povuku u "sigurnosnu zonu." Komandant nizozemskog bataljona je informirao zamjenika komandanta 28. divizije Ramiza Bećirovića da je odbijen zahtjev Vojske RS za povlačenje i da će se tražiti pomoć snaga UN-a.

⁴⁶ Sabrina P. Ramet, *Balkanski Babilon. Raspad Jugoslavije od Titove smrti do Miloševićevog pada*, Zagreb 2005, str. 278-279; Z. Šehić, *Genocid u Srebrenici*, str. 206.

⁴⁷ **Human Rights Watch** je neovisna, nevladina organizacija koja se zauzima za zaštitu i promicanje ljudskih prava. Temelji se na međunarodno prihvaćenim standardima ljudskih prava. Sjedište joj je u New Yorku, Sjedinjene Američke Države. Organizacija je osnovana 1978. godine. Osnivači Organizacije su Jeri Laber, Aryeh Neier, Robert L. Bernstein.

⁴⁸ „Human Rights Watch o Srebrenici. Zona svjetske trgovine“, *Oslobodjenje*, br. 17061, Sarajevo, 8. decembra 1995, str. 17; Z. Šehić, *Genocid u Srebrenici*, str. 209.

Ipak, povukli su se 400-500 metara, a komanda UNPROFOR-a je obavijestila Ramiza Bećirovića da su dobili naređenje da se povuku sa svih osmatračkih pozicija. Nizozemci su o tome obavijestili i svoju Vladu, koja im je naredila da se ne povlače. U toku te krize pred napad Vojske RS-a UNPROFOR je od komandanta Bećirovića tražio da se pregovara sa Vojskom RS, a on je o tome informirao komandu Drugog korpusa, ŠVK ARBiH, Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine i Vladu, ali ni od koga nije dobio bilo kakve informacije, zbog čega nije pristao na pregovore. U to vrijeme je izvršeno pojačanje linija odbrane Srebrenice. U pripravnost su stavljene sve brigade, uključujući i 285. brigadu Žepe, koja je dobila zadatak da prati svoju zonu odgovornosti.⁴⁹

PROVOĐENJE GENOCIDA NAD BOŠNJACIMA SREBRENICE

Operacija „Krivaja 95“

Iscrpljivanje Srebrenice je bilo dio dobro osmišljenog plana srpske nacionalističke i šovinističke elite, i priprema za konačno zauzimanje "sigurnosne zone Ujedinjenih nacija". Gomilanje snaga Vojske RS u okolini Srebrenice nagovještavalo je skoru ofanzivu. Tako su, u širi rejon Zelenog Jadra, 29. juna 1995. godine, stigle jedinice "Vukova sa Drine", a potom i "autobusi, vojni kamioni i kampanjole sa ljudstvom i sredstvima".⁵⁰

Naredba za okupaciju Srebrenice i Žepe izdata je 2. jula 1995. godine i predviđala je da, "snage za aktivnu odbranu na frontu i snage za aktivna dejstva za presecanje i sužavanje enklava" Vojske RS, počnu sa napadom 6. jula 1995. godine u 04.00 sata. Cilj je bio da se iznenadnim napadom potpuno razdvoje i suze enklave Srebrenica i Žepa, te stvore "uslovi za eliminisanje enklava".⁵¹

Kako je jedan zvaničnik UN-a saopćio predstavnicima Human Rights Watch-a, 2. jula 1995. godine, američkim snagama u Zagrebu je bio podnijet zahtjev o pokretanju zračne operacije, kako bi se srebrenička enklava snabdijela hranom. Međutim, taj zahtjev je odbijen zbog rizika kojem bi bili izloženi američki piloti. Jedan zvaničnik UN-a priznao je predstavnicima Human Rights Watch-a da su Nizozemci toliko željeli da odu da su izbjegavali, sa jednim izuzetkom, da izvijeste o ozbiljnim signalima nadolazeće ofanzive, kao što su bili

⁴⁹ A TK, ZD, k-4, MUP. SDB. Sektor SDB Tuzla. *Pad Srebrenice*, Tuzla, 28. august 1995, str. 1; Z. Šehić, *Genocid u Srebrenici*, str. 209.

⁵⁰ A TK, ZD, k-4, Akt Komande 2. korpus ARBiH, *Hronologija događaja proboja 28. d KoV*, Tuzla, 27. jula 1995. godine; Izjava Ramiza Bećirovića od 11. augusta 1995, data Službi Vojne bezbjednosti Drugog korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine, o odbrani i padu Srebrenice, te probouju Srebreničana prema Tuzli, *Korak*, časopis za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, br. 28, godina X, Sarajevo, 2012, str. 21-37.

⁵¹ A TK, ZD, k-4, Akt Komande Drinskog korpusa VRS, Zapovest za aktivna borbena dejstva, komandant: general-major Milenko Živanović, 2. jula 1995. godine; S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 585-591; H. Nuhanović, *Pod zastavom UN-a*, str. 153.

grupiranje trupa i nova pojačanja koja su pristizala u područje enklave.

Umjesto da uzmu u obzir te upozoravajuće signale, zvaničnici UN-a su ih u potpunosti zanemarili. Izvori UN-a su procjenjivali da je do 5. jula 1995. godine Vojska RS sa 50 artiljerijskih oruđa i sa 15-20 borbenih vozila, uključujući tenkove i transportere, okružila enklavu. Peti juli je bio miran dan. Snage Vojske RS-a, specijalnih jedinica RS, Republike Srpske Krajine i Srbije, su 6. jula 1995. godine u 3 sata i 15 minuta pokrenule ofanzivu na Srebrenicu velikih razmjera, operaciju "Krivaja 95".⁵²

Došavši na manje od dva kilometra od centra grada, pripadnici Vojske RS počeli su granatirati civilne ciljeve, što je izazvalo paniku i kaos. Ramiz Bećirović je od komandanta UNPROFOR-a zatražio da se ARBiH vrati oružje koje su predali kao dio "Sporazuma o demilitarizaciji" iz 1993. godine, ali je taj zahtjev bio odbijen. Nizozemski bataljon se tada suočio sa najtežim napadom na enklavu od njegovog raspoređivanja, o čemu je bio obaviješten Štab sektora Sjeveroistok u Tuzli i Komanda UNPROFOR-a u Sarajevu.⁵³

Kao odgovor na direktan napad na osmatračnicu "Foxtrot" na brdu Biljeg, nizozemski komandant je usmeno zatražio neposrednu zračnu podršku od zamjenika komandanta sektora Sjeveroistok, što je bilo proslijeđeno Štabu UNPROFOR-a u Sarajevu. Međutim, on je odbio taj zahtjev, smatrajući da još nisu bili zadovoljeni kriteriji komandanta UNPROFOR-a o upotrebi zračnih snaga.⁵⁴

U noći 6. na 7. juli Sekretarijat UN-a u Njujorku je držao prethodno zakazani sastanak sa predstavnicima zemalja koje su davale trupe UN-a. Vijesti o napadu Vojske RS na "sigurnosnu zonu" UN-a još nisu bile stigle.⁵⁵

Sedmog jula situacija u Srebrenici je bila relativno mirna, a razlog tome su bili loši vremenski uvjeti.

Međutim, oko 18 sati Vojska RS-a je ispalila 16 artiljerijskih projektila nanaseljeni dio grada i 10 tenkovskih na elektro postrojenja, 200 m prema jugoistoku od baze nizozemskog bataljona u Potočarima. Krajem dana komandant nizozemskog bataljona je prenio svoje procjene o zbivanjima u Srebrenici, upućujući apel u ime njenih stanovnika, tražeći "pomoć svim sredstvima, kopnenu i zračnu." Međutim, ni tekst ni sumarni pregled nisu bili

⁵² A TK, ZD, k-4, Akt Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske, Centru javne bezbjednosti Sarajevo, Informacija o početku ofanziva na Srebrenicu, Sarajevo, 6. juli 1995. godine. S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 592; A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 675; Z. Šehić, *Genocid u Srebrenici*, str. 209.

⁵³ *Delovi izveštaja Generalnog sekretara prema Rezoluciji Generalne skupštine, 52/35, (1998)*, u: Sonja Biserko, *Srebrenica: Od poricanja do priznanja*, br. 22, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2006, str. 152; A TK, ZD, k-4, Akt Komande 2. korpusa ARBiH, *Hronologija događaja proboja 28. d KoV*, Tuzla, 27. jula 1995. godine.

⁵⁴ *Delovi izveštaja Generalnog sekretara prema Rezoluciji Generalne skupštine, 52/35, (1998)*, u: Sonja Biserko, *Srebrenica: Od poricanja do priznanja*, br. 22, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2006, str. 153.

⁵⁵ *Delovi izveštaja Generalnog sekretara prema Rezoluciji Generalne skupštine, 52/35, (1998)*, u: Sonja Biserko, *Srebrenica: Od poricanja do priznanja*, br. 22, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2006, str. 153.

proslijeđeni vođstvu UNPROFOR-a u Zagrebu.⁵⁶

Osmog jula Vojska RS-a je svom silinom granatirala centar grada i brzo napredovala. Pri kraju dana, Štab UNPROFOR-a u Sarajevu je poslao detaljan izvještaj štabu UNPROFOR-a u Zagrebu o dnevnim događajima u Srebrenici, u kojem se navodilo da je osmatračnica "Foxtrot" pala, da je jedan nizozemski vojnik poginuo, da je zatim Vojska RS osvojila osmatračnicu "Uniform" i njegov personal odvela u Bratunac na teritorij pod njenom kontrolom, te da je osmatračnica "Siera" u okruženju.⁵⁷

Komanda Nizozemskog batoljana objavila je informaciju da je njihov vojnik ubijen ručnom bombom, koja je bačena na transporter, "od strane Bošnjaka". Osim toga, "30 holandskih vojnika je dobrovoljno" prešlo na srpsku stranu, "umjesto da se povuku ka unutrašnjosti sa preostale četiri posmatračke tačke na jugu enklave." Na ovaj način oni su faktički "dobrovoljno postali taoci – što će Mladić iskoristiti 11. jula".⁵⁸

Poslijepodne, 9. jula posmatrači UN-a u sektoru Sjeveroistok su dostavili procjenu situacije u Srebrenici, u kojem se navodilo da su nizozemske osmatračnice i personal bili direktno gađani, da je komandant nizozemskog bataljona odbio da da oružje ARBiH, kada je zatraženo, da vojnici nizozemskog bataljona nisu bili sposobni da kontroliraju situaciju i spriječe napredovanje u enklavu, dodavši da su time "civilno stanovništvo, ARBiH i nizozemski bataljon prepušteni na milost Vojsci RS-a."⁵⁹

Komandant UNPROFOR-a u Zagrebu, koji je cijelog dana bio obavještavan o zbivanjima u Srebrenici, dao je uputstva da se prikupe informacije o ciljevima za blisku zračnu podršku, ukoliko ona bude potrebna. Također je nazvao generala Zdravka Tolimira i rekao mu da je Vojska RS-a prodrla 4 km u enklavu i da se nalazi samo jedan kilometar od centra grada, smatrajući da je to predstavljalo napad na "sigurnosnu zonu" i da će UNPROFOR biti prisiljen da je brani svim sredstvima, posebno zbog toga što ARBiH nije bilo vraćeno oružje deponirano 1993. godine.⁶⁰

⁵⁶ *Delovi izveštaja Generalnog sekretara prema Rezoluciji Generalne skupštine, 52/35, (1998), u: Sonja Biserko, Srebrenica: Od poricanja do priznanja, br. 22, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2006, str. 154-155; H. Nuhanović, Pod zastavom UN-a, str. 161.*

⁵⁷ *Delovi izveštaja Generalnog sekretara prema Rezoluciji Generalne skupštine, 52/35, (1998), u: Sonja Biserko, Srebrenica: Od poricanja do priznanja, br. 22, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2006, str. 157; A TK, ZD, k-4, Izvještaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine, Banja Luka, jun 2004; H. Nuhanović, Pod zastavom UN-a, str. 169; Hasan Nuhanović, "Hronologija događaja", Novine 11/07/95, Srebrenica, godina I, br. 1, Sarajevo, oktobar 2014, str. 14. (H. Nuhanović, Hronologija događaja)*

⁵⁸ H. Nuhanović, *Hronologija događaja*, str. 14.

⁵⁹ *Delovi izveštaja Generalnog sekretara prema Rezoluciji Generalne skupštine, 52/35, (1998), u: Sonja Biserko, Srebrenica: Od poricanja do priznanja, br. 22, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2006, str. 159; A TK, ZD, k-4, Izvještaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine, Banja Luka, jun 2004; S. Čekić, Genocid i istina o genocidu, str. 208-209.*

⁶⁰ *Delovi izveštaja Generalnog sekretara prema Rezoluciji Generalne skupštine, 52/35, (1998), u: Sonja Biserko, Srebrenica: Od poricanja do priznanja, br. 22, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2006, str. 161.*

Osim toga, naveo je da je Vojska RS jedina strana koja koristi teško naoružanje i da je direktno napala "sigurnosnu zonu" i pripadnike UN-a i zaprijetila civilnom stanovništvu Srebrenice. Uputio je zahtjev da se Vojska RS povuče na ranije linije fronta u roku od dva sata, a ukoliko to ne učini, UNPROFOR će morati da odgovori svim raspoloživim sredstvima. Istovremeno je postignut dogovor da avioni NATO-a budu na raspolaganju od 6 sati narednog jutra, da bi odgovorili na zahtjev za neposrednu zračnu podršku, ukoliko je prime. U međuvremenu, dok su se pripremali angažmani za neposrednu zračnu podršku, komandant nizozemskog bataljona, koji je ranije bio za njenu primjenu, je promijenio mišljenje, smatrajući da zračna podrška nije ostvariva.⁶¹

Zbog sve češćih napada nizozemski vojnici iz enklave su nekoliko puta uputili zahtjev komandantima UN-a za pružanje bliske zračne podrške. Zvaničnici UN-a koje je Human Rights Watch intervjuirao negirali su da su nizozemski vojnici 8. jula zatražili zračnu podršku i ustvrdili da takav zahtjev nije bio upućen do 10. jula. Drugi dokazi su međutim potvrđivali da su Nizozemci tražili podršku ranije i vjerovali da bi bliska zračna podrška odvratila Vojsku RS od ofanzive.⁶²

Devetog jula, kada je Vojska RS stegla obruč oko grada, većina civila sa periferije je preplavila centar. Istoga dana u Den Hagu nizozemski ministar odbrane Joris Vorghove jasno je opisao situaciju u kojoj su se nalazile nizozemske trupe: opkoljene, brojno slabije i u strahu od daljih akcija srpskih snaga. Vojska RS-a je postavila ultimatum Nizozemskom bataljonu, na koji su snage UN-a odgovorile tako što su naredile Nizozemcima da se postave u takozvanu "blokirajuću poziciju", što je podrazumijevalo da trideset vojnika formira tanku plavu liniju sa oklopnim transporterima i protivtenkovskim raketama i tako pokuša zaustaviti vojnike Vojske RS-a koji su nastupali sa južne periferije grada. Potpukovnik Karemans je zatražio da se izvrše snažni zračni napadi. Njegov zahtjev odbio je Bernard Janvier, tvrdeći da bi oni bili previše opasni, vjerujući da nema mnogo svrhe pokušavati da se Srebrenica spasi; smatrao je da je ona u osnovi bila neodbranljiva.⁶³

Dopunjeni izvještaj o zbivanjima u Srebrenici koji je dostavljen sjedištu UN-a u Njujorku je upućivao na to da je Vojska RS nastavila granatiranje grada 9. jula 1995. godine, u 7 sati i 40 minuta i da je zabilježeno više od 100 eksplozija. Granate su padale u blizini bolnice, potresajući njene zidove. U izvještaju se također nalazila informacija da UNPROFOR nije vratio oružje

⁶¹ *Delovi izveštaja Generalnog sekretara prema Rezoluciji Generalne skupštine, 52/35, (1998), u: Sonja Biserko, Srebrenica: Od poricanja do priznanja, br. 22, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2006, str. 162.*

⁶² "Human Rights Watch o Srebrenici. Zona svjetske trgovine", *Oslobođenje*, br. 17061, Sarajevo, 8. decembar 1995, str. 17.

⁶³ "Human Rights Watch o Srebrenici. Zona svjetske trgovine", *Oslobođenje*, br. 17061, Sarajevo, 8. decembar 1995, str. 17; A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 675.

pripadnicima ARBiH.⁶⁴

Predstavnik Generalnog sekretara UN-a je podnio kratak izvještaj Vijeću sigurnosti 10. jula 1995. godine, koji je sadržavao netačne informacije. U njemu se tvrdilo da je napredovanje Vojske RS prema gradu bilo zaustavljeno, kao i da je njegovo granatiranje prestalo. Na pitanje o hronologiji zahtjeva za podršku nije dao jasan odgovor, niti je izvijestio da je bilo zahtjeva od nizozemkog bataljona za zračnu podršku između 6. i 7. jula, koji su u UNPROFOR-u bili odbijeni.⁶⁵

Iz izvještaja koji je komandant UNPROFOR-a uputio u sjedište UN-a 10. jula uvečer, izložene su bile razmjere granatiranja grada u toku dana. Naveo je da se u toku napredovanja Vojske RS, odmah nakon 18 sati, nizozemski bataljon direktno upustio u borbu sa Vojskom RS-om, koristeći lično naoružanje i mitraljeze. Međutim, taj izvještaj se kasnije pokazao netačnim, jer se nizozemski bataljon nije upuštao u borbu, nego je samo ispalio rafale upozorenja. U izvještaju se nalazilo objašnjenje zašto se on te večeri odlučio protiv upotrebe neposredne zračne podrške, tvrdeći da će avioni NATO-a narednog jutra od 6 sati biti spremni da provedu misiju bliske zračne podrške, ukoliko se pozovu da to učine. Tvrdio je da je štab UNPROFOR-a smatrao neprihvatljivom ponudu Vojske RS-a o obustavi vatre, prema kojoj bi se snage nizozemskog bataljona povukle bez oružja i opreme, a svi civili, koji žele da budu evakuirani u Tuzlu, učinili bi to u roku od 48 sati.⁶⁶

Konfuzija oko zračnih udara

Ujutro, desetog jula 1995. godine, "situacija u samoj Srebrenici je bila napeta. Stanovnici su preplavili ulice grada i počeli bježati prema Potočarima, gdje se nalazila baza Ujedinjenih nacija."⁶⁷

Oko ponoći, 10. jula, komandant nizozemskog bataljona, potpukovnik Karemans, je zakazao sastanak sa predstavnicima enklave Srebrenica, saopćavajući im da je Vojska RS ponudila ultimatum za predaju, koji je UNPROFOR kategorički odbio. Tvrdio je da će od 6.00 sati NATO izvesti masovne zračne udare na položaje Vojske RS-a, ukoliko se ne povuku na granicu enklave. Gradonačelnik je izrazio nevjericu da će se udari desiti, a načelnik štaba

⁶⁴ *Delovi izveštaja Generalnog sekretara prema Rezoluciji Generalne skupštine, 52/35, (1998), u: Sonja Biserko, Srebrenica: Od poricanja do priznanja, br. 22, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2006, str. 164.*

⁶⁵ *Delovi izveštaja Generalnog sekretara prema Rezoluciji Generalne skupštine, 52/35, (1998), u: Sonja Biserko, Srebrenica: Od poricanja do priznanja, br. 22, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2006, str. 164.*

⁶⁶ *Delovi izveštaja Generalnog sekretara prema Rezoluciji Generalne skupštine, 52/35, (1998), u: Sonja Biserko, Srebrenica: Od poricanja do priznanja, br. 22, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2006, str. 167.*

⁶⁷ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: Smail Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 222; H. Nuhanović, *Pod zastavom UN-a*, str. 234; H. Nuhanović, *Hronologija događaja*, str. 14.

ARBiH je tražio od komandanta nizozemskog bataljona uputstva šta snage ARBiH trebaju činiti u pripremi zračnih udara NATO-a. On je preporučio da pripadnici ARBiH budu što dalje od linije fronta i u skloništima u svojim kućama. Nakon što je ta informacija dostavljena vojnicima na položajima južno od grada, prema izvještaju UNPROFOR-a, primjećena je kolona od 1.000-1.500 boraca kako napušta grad u pravcu zapada. Jedanaestog jula 1995. godine oko 4 sata ujutro obavljen je razgovor između komandanta nizozemskog bataljona i Sektora sjeveroistok u kojem je potvrđeno da je markirano 40 ciljeva i da će avioni biti iznad njih ujutro u 6 sati i 50 minuta. Zbog toga su se nizozemski vojnici nalazili u bunkerima, očekujući da se pokrenu zračni udari. Budući da do njih nije došlo, zamjenik komandanta bataljona je telefonirao i razgovarao sa šefom operacije za Sjeveroistok koji mu je potvrdio da ne postoji nikakva evidencija da su traženi bilo kakvi zračni udari. Dok je nizozemski bataljon očekivao talase zračnih udara više komande su obaviještene da je Vojska RS nastavila napad i da je potrebna bliska zračna podrška.⁶⁸

Nizozemski bataljon je ponovo prosljedio zahtjev za zračnu podršku u 7 sati i 45 minuta. Konfuzija zbog zračne podrške koja se trebala desiti i načina na koji je tražena, trajala je tri sata, između 7 i 10 sati. U to vrijeme načelnik Štaba UNPROFOR-a je razgovarao sa predstavnicima NATO-a koji su ukazali da će se njihovi avioni, koji su bili u zraku od 6 sati, morati uskoro vratiti u Italiju da natoče gorivo, sa čime se on složio. Rečeno mu je da će avioni biti na raspolaganju oko 14 sati. Nešto prije 10 sati Akashi je obavijestio svoje osoblje da je razgovarao sa Generalnim sekretarom UN-a Butrosom Galijem, tvrdeći da je odbio njegovu ponudu da se na njega prenese ovlaštenje za poziv na zračne udare. Otprilike oko jedan sat nakon toga, Štab UNPROFOR-a u Zagrebu je primio zahtjev od komandanta UNPROFOR-a za Republiku Bosnu i Hercegovinu za zračnu podršku nizozemskom bataljonu u Srebrenici.⁶⁹

Vojska RS-a je nastavila napad 11. jula, oko 11.00 sati direktnom vatrom na položaje nizozemskog bataljona. U 12.00 sati je bio odobren zahtjev za blisku zračnu podršku protiv snaga koje napadaju punktove za blokadu ili granatiraju teškim oružjem ostale položaje UN-a. Jedinice Vojske RS-a su ulazile u grad, nailazeći na mali ili nikakav otpor od UNPROFOR-a ili ARBiH. Svi zahtjevi za zračnom podrškom nizozemskom bataljonu su odbijeni, na raznim nivoima u sistemu komandovanja UN-a. Nizozemski bataljon nije ispalio ni jedan hitac u pravcu nadolazećih snaga Vojske RS. Nakon vijesti da pripadnici Vojske RS ulaze u grad, 18 aviona NATO-a bilo na putu za Srebrenicu. Oko 14

⁶⁸ *Delovi izvještaja Generalnog sekretara prema Rezoluciji Generalne skupštine, 52/35, (1998), u: Sonja Biserko, Srebrenica: Od poricanja do priznanja, br. 22, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2006, str. 168; H. Nuhanović, Pod zastavom UN-a, str. 238; Izjava Ramiza Bećirovića od 11. augusta 1995, data Službi Vojne bezbjednosti 2. korpusa ARBiH, o odbrani i padu Srebrenice, te probouju Srebreničana prema Tuzli, Korak, časopis za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, broj 28, godina X, Sarajevo 2012, str. 21-37; H. Nuhanović, Hronologija događaja, str. 14.*

⁶⁹ *Delovi izvještaja Generalnog sekretara prema Rezoluciji Generalne skupštine, 52/35, (1998), u: Sonja Biserko, Srebrenica: Od poricanja do priznanja, br. 22, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2006, str. 169-170; H. Nuhanović, Hronologija događaja, str. 14.*

sati i 40 minuta dva aviona su ispustila dvije bombe na ono što se mislilo da su vozila Vojske RS-a.⁷⁰

Odmah nakon tog prvog angažmana NATO-a Vojska RS je poslala poruku nizozemskom bataljonu i zaprijetila da će granatirati vojnu bazu u kojoj se skupilo 20-30 hiljada civila i da će pobiti nizozemske vojnike koje su držali kao taoce, ako NATO nastavi zračne napade. Nakon toga, nizozemsko Ministarstvo odbrane je tražilo da se oni obustave.⁷¹

Velike sile su Srbima dale zeleno svjetlo za osvajanje Srebrenice

Vojska RS je 11. jula 1995. godine zauzela Srebrenicu. Kasno poslije podne generali Ratko Mladić, Radislav Krstić i drugi oficiri prošetali su praznim ulicama Srebrenice, a više hiljada izbjeglih kretalo se prema Potočarima, tražeći spas kod Nizozemskog bataljona.⁷²

U prisustvu televizijskih ekipa Ratko Mladić je rekao: "Evo nas, 11. jula 1995. godine u srpskoj Srebrenici. Uoči još jednog velikog praznika srpskog, poklanjamo srpskome narodu ovaj grad i, napokon, došao je trenutak da se, posle bune protiv dahija, Turcima osvetimo na ovom prostoru."⁷³

Međutim, bez saglasnosti Međunarodne zajednice teško bi bilo zauzeti "sigurnosnu zonu Ujedinjenih nacija". Srbima su velike sile dale zeleno svjetlo da zauzmu enklavu. "Svi su znali da će Srbi pokušati osvojiti enklavu", kazao je kasnije jedan francuski vojni obavještajac na visokom položaju pod zaštitorn anonimnosti, "ali nismo bili predvidjeli pokolje. Autobusi i kamioni su već nekoliko dana čekali na granici sa Srbijom. Znali smo da će pokrenuti masovni premještaj stanovništva. Tu su bili autobusi"... U dokumentu nastalom na temelju francuske istrage također se govorilo i o tehničkim razlozima kojima je opravdavan izostanak djelovanja UN-a ili NATO snaga u Srebrenici, posebno

⁷⁰ *Delovi izveštaja Generalnog sekretara prema Rezoluciji Generalne skupštine, 52/35, (1998), u: Sonja Biserko, Srebrenica: Od poricanja do priznanja, br. 22, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2006, str. 170.*

⁷¹ *Delovi izveštaja Generalnog sekretara prema Rezoluciji Generalne skupštine, 52/35, (1998), u: Sonja Biserko, Srebrenica: Od poricanja do priznanja, br. 22, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2006, str. 171; A TK, ZD, k-4, Izvještaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, Genocid i istina o genocidu, str. 675.*

⁷² *A TK, ZD, k-4, Izvještaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: Smail Čekić, Genocid i istina o genocidu, str. 675; A TK, ZD, k-4, MUP. SDB. Sektor SDB Tuzla. Pad Srebrenice, Tuzla, 28. august 1995; N Mašić, Srebrenica, str. 196.*

⁷³ *Odgojen i obrazovan na mitologiji, Ratko Mladić je zanemario činjenicu da Bošnjaci nisu Turci, već da su oni evropski narod i da je Bosna i Hercegovina njihova vijekovna domovina. Upravo na tezi da su Bošnjaci Turci, a Bosna i Hercegovina "vekovna srpska zemlja", stvarana je podloga za genocid nad većinskim narodom u Bosni i Hercegovini.; Izjavu Ratka Mladića vidi: Novine 11/07/95, Srebrenica, godina I, br. 1, Sarajevo, oktobar 2014, str. 6; Vidi i: "Ratko Mladić, 11. juli 1995.", <https://www.youtube.com>. Preuzeto: 23. aprila 2017. godine; N. Mašić, Srebrenica, str. 197.*

kada se spominje kako na terenu nije bilo kontrolora leta koji bi navodili avione NATO-a. Poslije se pokazalo kako su se u tome trenutku u enklavi nalazile dvije ekipe kontrole leta, jedna iz Nizozemske i jedna iz Velike Britanije.⁷⁴

Do početka zračnih napada 11. jula 1995. veći dio enklave je bio u rukama Vojske RS-a i civilno stanovništvo se počelo povlačiti prema bazi nizozemskog bataljona UN-a u selu Potočari. Do 11. jula, vojnici UNPROFOR-a su se stalno povlačili. U 8 sati ujutro bili su stacionirani u blizini džamije u Petriću i počeli su se povlačiti prema centru. Do podneva su već bili kod robne kuće, do 12 sati i 30 minuta na autobusnoj stanici, a do 13 sati i 15 minuta na benzinskoj pumpi. Do utorka, 12. jula kamp u Potočarima je bio u potpunosti pretrpan. Između 3.000 i 4.000 civila je smješteno unutar baze UN-a, a preko 24.000 osoba se nalazilo u okolnim zgradama ili ispred kampa. Pucnjava se nastavila na cijelom prostoru srebreničke enklave a Ratko Mladić upozorio je da, ukoliko se branioi Srebrenice ne predaju, enklava će biti granatirana do uništenja. Snage Vojske RS-a su u potpunosti opkolile civile u Potočarima. U međuvremenu pripadnici snaga Vojske RS-a slobodno su ulazili u kamp među civile, dok su vojnici UN-a bili svedeni na promatrače. Mnoge osobe su kasnije izjavile predstavnicima Human Rights Watcha da su nizozemski vojnici u nekoliko navrata bili natjerani da se skinu u donji veš, a da su vojnici Vojske RS nosili njihove uniforme i šljemove šetajući se slobodno među raseljenim licima u Potočarima. UNHCR je također potvrdio da su vojnici Vojske RS-a ubili 99 osoba, uključujući između 20 i 30 žena i djece. Ti vojnici, u plavim šljemovima i bijelim džipovima, koje su oteli od nizozemskih vojnika, namamili su izbjeglice da izađu iz svojih skloništa i potom ih ubili.⁷⁵

U masi izbjeglih u samoj bazi bilo je "najmanje 300, a izvan baze između 600 i 900 'vojno sposobnih' muškaraca. Niko od njih nije imao oružje." Tako se na malom prostoru okupio veliki broj izbjeglih. Uvjeti su bili užasni zbog vrućine, nedostatka vode, hrane i lijekova. "Bili su tijesno zbijeni, gladni, žedni, uspaničeni i prestravljeni".⁷⁶

⁷⁴ C. Hodge, *V. Britanija i Balkan*, str. 253. Jedan pripadnik britanske ekipe pokušao je 2002. objaviti memoare. Pišući pod pseudonimom "Nick Cameron", bivši narednik britanskog SAS-a (jedinica za posebne namjene) i nositelj odlikovanja Vojnog križa, koji je vodio tročlanu patrolu britanskih specijalaca u Srebrenici u sastavu snaga UN-a u trenutku kada su postrojbe VRS zauzele enklavu, tvrdio je u članku objavljenom u "The Sunday Timesu" kako, po riječima njegova zapovjednika u SAS-u, nikada nije ni bilo nikakva plana za odbranu Srebrenice. Bilo je predviđeno da se taj članak pojavi kao prvi u nizu natpisa. Međutim, ubrzo po objavljivanju prvog članka britansko Ministarstvo odbrane je zaprijetilo "Cameronu" da će, nastavi li s objavljivanjem takvih materijala, protiv njega pokrenuti sudski postupak. Poslije godinu dana, suočen s prijetnjom sudskim postupkom zbog neovlaštena objavljivanja pojedinosti o svojoj službi u Republici Bosni i Hercegovini, "Cameron" je u vanparničnoj nagodbi pristao da ne objavljuje slične materijale bez odobrenja Ministarstva odbrane, a sud mu je odredio i to da Ministarstvu plati 75.000 funti sudskih troškova.

⁷⁵ "Human Rights Watch o Srebrenici. Potresne priče svjedoka", *Oslobođenje*, br. 17064, Sarajevo, 11. decembar 1995, str. 15.

⁷⁶ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: Smail Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 676.

Sastanak u hotelu „Fontana“ u Bratuncu

Svjesni situacije u kojoj su se našli, izbjegli civili u Potočarima su, uveče 11. jula 1995. godine, zahtijevali od pripadnika Nizozemskog bataljona da izađu "iz ovog pakla". O tome je obaviješten potpukovnik Karremans, a preko njega, na sastanku u hotelu "Fontana" u Bratuncu, i general Ratko Mladić.⁷⁷

Na drugom sastanku, održanom istog dana u 23.00 sata u hotelu "Fontana", Karremans je obavijestio generala Mladića i ostale prisutne, oficire Glavnog štaba Vojske RS i i predstavnika izbjeglih civila Nesiba Mandžića, o "okupljenoj masi naroda i humanitarnoj krizi koja prijeti izbjeglim u Potočarima". Tom prilikom Ratko Mladić je rekao da Bošnjaci treba sami da odluče "hoće li ostati u enklavi ili žele otići (i kamo), a da će provjeriti da li se među 'vojno sposobnim' muškarcima u Potočarima nalaze ratni zločinci". Osim toga, on je izričito zahtijevao da pripadnici 28. divizije ARBiH iz enklave Srebrenica "polože oružje".⁷⁸

Treći sastanak u "Fontani" održan je 12. jula u 10.00 sati. Oficiri Nizozemskog bataljona su na tom sastanku obavijestili Ratka Mladića da ne znaju gdje se nalaze pripadnici 28. divizije, te da nisu uspjeli stupiti u kontakt s njima. Sastanku su prisustvovali i predstavnici izbjeglih u Potočarima: Nesib Mandžić, Ćamila Purković i Ibrahim Nuhanović. I pored obavijesti predstavnika izbjeglih o tome da ne znaju gdje se nalaze pripadnici 28. divizije i da s njima nisu uspjeli stupiti u kontakt, general Ratko Mladić je ponovio svoj zahtjev za razoružanje uz obećanje da će obezbijediti prevoz svih civila iz enklave Srebrenica, s tim da će "prethodno izdvojiti muškarce od 17 do 70 godina radi provjere njihovog eventualnog učešća u ranijim ratnim zločinima".⁷⁹

Predstavnici međunarodnih humanitarnih organizacija iz Srebrenice uputili su 12. jula 1995. godine, svojim centralama izvještaj u kome navode da je humanitarna situacija toga dana "gora nego ikada dosada", da nedostaje hrana, lijekovi i odjeća, da se, po njihovoj procjeni, oko 30.000 lica nalazi u i oko baze Nizozemskog bataljona, dok se oko 8.000 ljudi pokušava probiti iz Gornjih Potočara do baze UNPROFOR-a. Izričito je navedeno da se među okupljenim stanovništvom ne nalazi ni jedan naoružani vojnik ARBiH.⁸⁰

⁷⁷ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 336; H. Nuhanović, *Pod zastavom UN-a*, str. 341.

⁷⁸ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 676.

⁷⁹ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 676-677; N. Mašić, *Srebrenica*, str. 199; H. Nuhanović, *Pod zastavom UN-a*, str. 341-344; A TK, ZD, k-4, *Odjeljenje službe vojne bezbjednosti komande 2. korpusa ARBiH i SDB Tuzla, Pad Srebrenice*, Tuzla, 28. augusta 1995. godine.

⁸⁰ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu* str. 677.

Pripadnici Nizozemskog bataljona su svjedoci zločina u Potočarima

Pripadnici Vojske RS u sadejstvu sa Vojskom Jugoslavije, specijalnim jedinicama MUP-a RS i Srbije, ušli su u Potočare 12. jula 1995. godine, u ranim jutarnjim satima iz smjera Srebrenice i Bratunca. Jedinice su imale zadatak da "održavaju red", te "pronalaze i izdvajaju „vojno sposobne muškarce“".⁸¹

Izdvajanje je unijelo dodatni strah, neizvjesnost i uznemirenost. Zapravo, dovelo je do "traumatskog stanja" zbog prisustva jedinica vojske i policije, njihovih "radnji i ponašanja" kao i zbog "jakih snaga VRS" oko kruga baze Nizozemskog bataljona.⁸²

Situacija u Potočarima se 12. jula, prije podne, pogoršavala. Tada se, u pratnji "visokih oficira Glavnog štaba" i televizijskih ekipa, pojavio general Ratko Mladić, koji je, na prvi pogled, pružio izvjesnu nadu okupljenom narodu, obećavajući da će izbjegli biti "prevezeni tamo gdje žele".⁸³

General Ratko Mladić pred kamerama "srpskih televizija" okupljenoj djeci dijeli slatkiše i obećava im da ih niko ne smije dirati, a nakon gašenja kamera naređuje i predvodi teror nad civilima. Vojska RS i policija je na licu mjesta, u neposrednoj blizini nizozemske baze ubila nekoliko desetina ljudi, te počinila silovanja žena i djevojaka bošnjačke nacionalnosti. Nizozemski vojnici i oficiri bili su očevici ovih zločina, ali nikada o tome nisu obavijestili višu komandu UNPROFOR-a u Tuzli, Sarajevu ili Zagrebu. Neke od zločina su, prema izjavama svjedoka, počinili srpski vojnici obučeni u uniforme UNPROFOR-a.⁸⁴

Teški uslovi u Potočarima 12. jula, postali su još gori zbog terora, vrijeđanja i zlostavljanja prilikom razdvajanja "vojno sposobnih" muškaraca i sporadičnih ubistava iza Fabrike cinka, kod potoka i iza "bijeće kuće". Kako je prolazio dan, ionako teški uslovi postali su još teži i za izbjegle i pripadnike Nizozemskog bataljona. Teror se povećao u toku noći. Vojnici su izvlačili i odvodili ljude iz gomile. Čuli su se krici, zapomaganja, jauci i plotuni. Tokom noći i rano idućeg jutra proširile su se priče o silovanju i ubistvima, pa je masu zahvatio sve veći strah. Pojedini izbjegli vidjeli su zlostavljanja, silovanja i ubijanja, a neki su naišli na ubijene. Nekoliko civila izvršilo je samoubistvo

⁸¹ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 677; H. Nuhanović, *Hronologija događaja*, str. 15; N. Mašić, *Srebrenica*, str. 199.

⁸² A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 677; N. Mašić, *Srebrenica*, str. 199-202.; H. Nuhanović, *Pod zastavom UN-a*, str. 305-341; A TK, ZD, k-4, *Odjeljenje službe vojne bezbjednosti komande 2. korpusa ARBiH i SDB Tuzla, Pad Srebrenice*, Tuzla, 28. august 1995. godine.

⁸³ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 677-678.; N. Mašić, *Srebrenica*, str. 199-202; H. Nuhanović, *Pod zastavom UN-a*, str. 344-362; A TK, ZD, k-4, *Odjeljenje službe vojne bezbjednosti komande 2. korpusa ARBiH i SDB Tuzla, Pad Srebrenice*, Tuzla, 28. august 1995. godine.

⁸⁴ H. Nuhanović, *Hronologija događaja*, str. 15.

vješanjem.⁸⁵

Bili su tako nesnosni uslovi, strah, panika i ogorčenje među izbjeglim da su za sve vrijeme boravka u Potočarima jedva čekali da što prije, bilo čim i bilo kako, pobjegnu iz ovog mjesta. Isto raspoloženje vladalo je i među pripadnicima Nizozemskog bataljona UN.⁸⁶ Rano ujutro 12. jula 1995. godine komanda Drinskog korpusa je uputila naređenje svim svojim jedinicama i Ministarstvu odbrane o mobilizaciji svih prevoznih sredstava i njihovom okupljanju na fudbalskom stadionu u Bratuncu istog dana do 16.30 sati.⁸⁷ Oko podne 12. jula počeli su da pristižu u Potočare autobusi i kamioni za prevoz žena, djece i staraca u pravcu Tuzle. Izbjegli su odmah nagrnuli da se ukrcaju, iako većina nije ni znala kuda ide.

Dolazak velikog broja autobusa i kamiona u Potočare bio je prema utvrđenom planu Glavnog štaba Vojske RS. Ukrcavanje u autobuse izvršeno je u prisustvu i pod kontrolom pripadnika specijalnih jedinica policije i Vojske Republike Srpske i uz pomoć pripadnika Nizozemskog bataljona.⁸⁸

U toku toga dana evakuisano je na teritoriju pod kontrolom ARBiH oko 8.500 lica. Evakuacija je obustavljena u toku noći, a nastavljena u jutarnjim časovima 13. jula 1995. godine.⁸⁹ Komandant Glavnog štaba Vojske RS, izvjestan broj oficira ovog štaba, komande Drinskog korpusa i predstavnik Bratunačke brigade viđani su 12. i 13. jula u bazi Nizozemskog bataljona u Potočarima.⁹⁰

Prilikom prevoza autobusi i kamioni bili su pretrpani, a vrijeme neizdrživo vruće. Prvi konvoj vozila pratili su pripadnici Nizozemskog bataljona i usput, do Tišće, nije bilo razdvajanja "vojno sposobnih" muškaraca. Kasnije su pripadnici Vojske Republike Srpske spriječili ovu pratnju, uz nasilno oduzimanje vozila, pa je u nastavku evakuacije, na različitim mjestima, a najčešće u Tišći, vršeno razdvajanje. Nakon stizanja u Tišću izbjegli su nastavili pješke prema Kladnju, nekoliko kilometara kroz "ničiju zemlju", između srpskih i bošnjačkih linija.⁹¹

Potpuna evakuacija izbjeglih Bošnjaka civila iz Potočara i realizacija dogovora od 11. i 12. jula, završena je 13. jula do 20 sati. Na aerodromu u

⁸⁵ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 678.

⁸⁶ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 678.

⁸⁷ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 317-318.

⁸⁸ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 678; H. Nuhanović, *Pod zastavom UN-a*, str. 362-377.

⁸⁹ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 678.

⁹⁰ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 678.

⁹¹ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 679; N. Mašić, *Srebrenica*, str. 200-201.

Dubravama smjestilo se oko 22.000 izbjeglih lica dok se više hiljada smjestilo na druga mjesta i kod rodbine i prijatelja.⁹² Strah i haotično stanje u enklavi uopšte i Potočarima, posebno razdvajanje i ubistva ljudi, doveli su do masovnog bježanja civilnog stanovništva iz "zaštićene zone" Srebrenica.⁹³

Najdramatičnije je 12. i 13. jula u Potočarima bilo sistematsko razdvajanje "vojno sposobnih" muškaraca od porodica. Isto je počelo od jutra 12. jula, nakon ulaska navedenih jedinica policije i Vojske RS. Izdvojeni su držani na zasebnim mjestima (ispred Fabrike cinka i u "bijeloj kući"). Bolna je činjenica da je među njima bilo dosta vojno nesposobnih i maloljetnika. Razdvajanje je nastavljeno i za vrijeme ukrcavanja u vozila i u toku evakuacije.

Razdvojeni su prethodno, u Potočarima, morali ostaviti sve svoje stvari ispred "bijele kuće", a potom su držani u krajnje nepovoljnim uslovima.⁹⁴

U blizini "bijele kuće", iza zgrade "Transporta" i u blizini potoka u navedenim danima vršena su sporadična ubijanja, u šta su se uvjerali pripadnici Nizozemskog bataljona UN, o čemu su obavijestili pukovnika Jozefa Kingorija, vojnog posmatrača UN za područje Srebrenice. Čuo je pucnje i pokušao ispitati šta se događa, ali su ga u tome spriječili pripadnici Vojske RS.⁹⁵

Razdvojeni "vojno sposobni" Bošnjaci u Potočarima, njih najmanje 1.000, odvezeni su iz Potočara na druga mjesta zatočenja u Bratuncu, 12. i 13. jula, gdje su dovodeni i zarobljenici iz mješovite kolone u šumi, a odatle na mjesta pogubljenja. Iza njih ostala je velika gomila ličnih stvari i dokumenata koji su spaljeni kasno uveče 13. jula 1995. godine.⁹⁶

Trinaestog jula 1995. godine, oko podne, komanda Nizozemskog bataljona naredila je da sve izbjeglice, njih oko 5000, napuste bazu UNPROFOR-a. Svi muškarci, bez obzira da li su punoljetni ili ne, predati su tako u ruke srpskih snaga, te kasnije bili ubijeni.⁹⁷

Do kraja dana, 13. jula, u Srebrenici je ostala samo mala grupa Bošnjaka koja je radila za Ujedinjene nacije i organizaciju "Ljekari bez granica". Bili su smješteni u Nizozemskoj bazi u Potočarima sve dok im general Ratko Mladić nije dozvolio da odu, 21. jula u konvoju sa nizozemskim bataljonom koji je putovao preko Srbije i stigao 22. jula 1995. godine, u bazu Ujedinjenih nacija „Pleso“ u Zagrebu.⁹⁸

⁹² A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 336.

⁹³ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 679.

⁹⁴ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004.; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 679.

⁹⁵ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 679.

⁹⁶ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 679-680.

⁹⁷ H. Nuhanović, *Pod zastavom UN-a*, str. 411; H. Nuhanović, *Hronologija događaja*, str. 15.

⁹⁸ Komandant Nizozemskog bataljona Karremans je po dolasku u Zagreb, na Konferenciji za medije, izjavio da nije bilo zločina u Srebrenici, da nije bilo "dobrih i loših momaka" u Srebrenici i da cijeni generala Ratka Mladića kao vojnika; H. Nuhanović, *Hronologija događaja*, str. 16; N. Mašić, *Srebrenica*, str. 202.

Međunarodni komitet crvenog križa je iz baze u Potočarima 16. jula 1995. godine evakuisao 87 ranjenika u Bratunac, gdje je takođe izvršeno izdvajanje "vojno sposobnih". Izdvojena su 23 ranjenika, koji su potom postali ratni zarobljenici. Odatle su odvedeni i njihova sudbina postala je neizvjesna.⁹⁹

Masovni progoni i ubistva civilnog stanovništva

Kada su se civili sakupili u Potočarima, počelo je njihovo masovno premještanje na područja pod kontrolom ARBiH. Rečeno je da će posljednja grupa biti puštena nakon što muškarci budu podvrgnuti ispitivanjima, kako bi se ustanovilo "da li su počinili kakav ratni zločin". Nekoliko svjedoka, koje je ispitao Human Rights Watch, je navodilo da su pripadnici Vojske RS-a odvodili dječake mlađe od 16 i muškarce starije od 70 godina. Drugi muškarci su bili odvajani od njihovih porodica, dok su se smještali u autobuse ili su izvođeni iz autobusa na putu za Kladanj. Također je bilo mnogo dokaza koji su upućivali na to da je veliki broj muškaraca, koji su odvedeni iz kampa u Potočarima, kasnije ubijen. Nekoliko svjedoka koje su ispitali predstavnici Human Rights Watch-a vidjeli su tijela zaklanih muškaraca ili tijela muškaraca koji su ubijeni vatrenim oružjem, a koji su ležali u kućama na brdima oko kampa.¹⁰⁰

Nakon neuspjeha UN-a da zaštiti "sigurnosnu zonu" Srebrenicu, vojno sposobni muškarci iz enklave više nisu imali povjerenje u trupe UNPROFOR-a niti su vjerovali da će im sigurnost biti garantirana. Dok je Vojska RS ulazila u Srebrenicu, većina dječaka i ljudi u vojnoj dobi, kao i jedan broj žena i djece, okupili su se na odvojenim lokacijama kako bi pokušali da se probiju kroz teritoriju pod kontrolom Vojske RS i dođu do teritorije pod kontrolom ARBiH. Većina lica iz te grupe su bili civili. Odrasli ljudi i dječaci koje su intervjuisali predstavnici Human Rights Watch-a, kazali su da je od 12.000 do 15.000 osoba koji su pokušali proboj, samo oko 3.000 do 4.000 bili naoružani i nalazili su se na početku i kraju kolone, dok su civili i ranjenici bili smješteni u sredini. Muškarci u vojnoj dobi počeli su se okupljati i napuštati srebreničku enklavu u rano jutro 11. i 12. jula 1995. godine. Oni su formirali kolonu koja se protezala desetak kilometara. Te osobe su se morale kretati u vrlo nepovoljnoj formaciji, jer je teren bio miniran. Putem je kolona bila izložena brojnim napadima i zasjedama u toku kojih su počinjena masovna kršnja humanitarnog prava, što je uključivalo napade na civilne ciljeve, neselektivnu i neproporcionalnu upotrebu sile i smaknuća po kratkom postupku.¹⁰¹

⁹⁹ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 680.

¹⁰⁰ "Human Rights Watch o Srebrenici. Evakuacija iz Potočara i prva ubistva", *Oslobođenje*, br. 17065, Sarajevo, 12. decembar 1995, str. 19; H. Nuhanović, *Hronologija događaja*, str. 15-16.

¹⁰¹ Od ukupno 12.000-15.000 ljudi koji su krenuli na marš, preživjelo je njih 6000, i uspjelo se domoći Tuzle, 16. jula 1995. godine. Vidi: H. Nuhanović, *Hronologija događaja*, str. 15; "Human Rights Watch o Srebrenici. Proboj očajnika", *Oslobođenje*, br. 17069, Sarajevo, 16. decembar 1995, str. 17.

Vojni posmatrači UN-a su izvještavali da su bosanskohercegovački Srbi završili sa progonom stanovnika koji su se okupili pred vojnom bazom u Potočarima oko 7 sati, 13. jula. Nastavili su sa odvajanjem muškaraca od žena i djece, odvođeci muškarce u Bratunac. Vojska RS nije dozvolila pripadnicima nizozemskog bataljona da prate tu drugu grupu, niti da utvrde gdje se odvođe muškarci. Vojni posmatrači su također spominjali da će pokušati provjeriti glasine da su vojnici Vojske RS-a ubili nekoliko osoba koje su prethodnog dana izdvojili iz grupe. Međutim, ni oni, a ni pripadnici nizozemskog bataljona nisu izvijestili da su primjetili ili imali razloga da vjeruju da je do tada izvršeno nasilje. Treba imati na umu i činjenicu, da je mogućnost nizozemskog bataljona da nadgleda situaciju bila krajnje ograničena. Oni nisu imali vozila potrebnih za pratnju svakog konvoja, pa su uspostavili četiri statične kontrolne tačke duž puta za Kladanj kojim je prethodnog dana Vojska RS prevozila stanovništvo.¹⁰²

Vojni promatrači UN-a su izvijestili da su bosanskohercegovački Srbi 13. jula, do 17 sati i 15 minuta obavili transport svih civila izvan Potočara, te su tada započeli sa progonom osoba unutar baze, većinom ljudi sa spiska koji je sačinjen prethodnog dana i koji je brojao 239 osoba, zajedno sa grupom od najmanje 60 osoba koje nisu željele da se nađu na spisku, plašeći se da će biti ubijeni, ako budu predati Vojsci RS-a. Kada su ti ljudi izložili svoj strah zamjeniku komandanta nizozemskog bataljona, koga su obavijestili da su pored rijeke pronađena tijela 9-10 muškaraca koji su ubijeni i uzalud preklinjali da ih ne predaju Vojsci RS, nizozemski bataljon im je, nakon toga, naredio da napuste bazu i predao ih Vojsci RS-a. Osoblje nizozemskog bataljona koje je u tome učestvovalo, kasnije je tvrdilo da nisu vjerovali da time te ljude vode u sigurnu smrt, te da su vjerovali da će Srbi prema njima postupati u skladu sa Ženevskom konvencijom.¹⁰³

Ubistva na fudbalskom stadionu u Bratuncu

Kako se proces progona bližio kraju, prvim timovima UNHCR-a je još bio ograničen pristup. Njihov konvoj je 12. jula krenuo iz Beograda, ali je bio zaustavljen i dozvoljeno mu je da nastavi put tek popodne 13. jula. Konvoj je prošao kroz Bratunac u kome se na ulicama moglo vidjeti kako vojnici Vojske RS

¹⁰² *Delovi izveštaja Generalnog sekretara prema Rezoluciji Generalne skupštine, 52/35, (1998), u: Sonja Biserko, Srebrenica: Od poricanja do priznanja, br. 22, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2006, str. 183; Z. Šehić, Genocid u Srebrenici, str. 216.*

¹⁰³ *Delovi izveštaja Generalnog sekretara prema Rezoluciji Generalne skupštine, 52/35, (1998), u: Sonja Biserko, Srebrenica: Od poricanja do priznanja, br. 22, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2006, str. 184. Sredinom 2014. Nizozemski sud je presudio da je država Nizozemska, čiji je bataljon UN-a bio stacioniran u Srebrenici u vrijeme napada srpskih snaga u julu 1995, "odgovorna za smrt više od 300 bošnjačkih dječaka i muškaraca"; "Holandija odgovorna za smrt 300 Srebreničana", <http://balkans.aljazeera.net/vijesti>. Preuzeto: 23. aprila 2017; "Satisfakcija i nade za žrtve Srebrenice", <http://www.dw.com> <http://www.dw.com>. Preuzeto: 23. aprila 2017; S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 679-680; S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 323.*

slave. Mnogi od njih bili su pijani. Zatim je konvoj krenuo ka Potočarima, gdje su vidjeli da vojnici UNPROFOR-a i Vojske RS sarađuju pri smještanju posljednjih grupa Bošnjaka u autobuse koji su ih čekali. Nakon završetka te operacije, te nakon pokušaja da se omogući siguran odlazak lokalnih službenika UNHCR-a iz Potočara, konvoj se vratio u Bratunac. Tu su službenici UNHCR-a saznali od lokalnih Srba da je na obližnjem fudbalskom stadionu bio zatočen veliki broj Bošnjaka. Padao je mrak i ekipa UNHCR je iz svojih hotelskih soba čula pucnjavu koja je dopirala sa fudbalskog stadiona.¹⁰⁴

Do kraja 13. jula nije ostao nijedan Bošnjak u "sigurnosnoj zoni" Srebrenici. Vojni posmatrači UN-a i pripadnici nizozemskog bataljona su znali da su Bošnjaci zatočeni u Bratuncu, ali nisu znali njihov tačan broj niti lokaciju. Postojali su jaki dokazi da je tamo na različitim lokacijama oko grada bilo zatočeno između 4.000 i 5.000 Bošnjaka u skladištu, u staroj školi i u tri reda kamiona i autobusa, na fudbalskom igralištu. Vojnici nizozemskog bataljona koji su bili smješteni u Bratuncu, u međuvremenu su bili raspoređeni na razne lokacije (hotel "Fontana", "Tehnička škola", blizu igrališta). Iako su precizne pojedinosti o tome šta se 13. jula dogodilo sa muškarcima Srebrenice bile rekonstruirane nakon kasnije istrage, u to vrijeme je vladala zabrinutost oko toga jer je tog dana odaslato barem pet pisanih poruka koje su alarmantno upozoravale na moguće kršenje ljudskih prava do koga je već došlo ili do koga je tek moglo doći.¹⁰⁵

Promatrači UN-a su 13. jula 1995. godine, poslije podne, izvijestili da im je Ratko Mladić rekao da se u dijelu enklave u trouglu Bandera nalazi "nekoliko stotina" tijela mrtvih bošnjačkih vojnika. Mladić je zatražio od pripadnika nizozemskog bataljona da obavijeste ARBiH da on ne "namjerava više ubijati vojnike. Oni se moraju sami predati i predati oružje." Međutim, Vojska RS nije dozvolila vojnim promatračima UN-a i nizozemskom bataljonu da posjete to područje i uvjere se da se tijela zaista tamo nalaze. Taj izvještaj je putem sistema komuniciranja UN-a dospio narednog jutra u Sekretarijat Vijeća sigurnosti UN-a u Njujorku. Jasuši Akaši je zatražio da se taj izvještaj ne objavi, jer bi vojni promatrači UN-a bili izloženi opasnosti.¹⁰⁶

Skupina promatrača UN-a u Sektoru Sjeveroistok je nezavisno od toga izvijestila da je razgovarala sa izbjeglicama koje su u Kladanj stigle iz Potočara i posvjedočile da su vidjele "kako muškarce izdvajaju od ostalih, zvjerski tuku, kamenuju i u nekoliko slučajeva ubijaju noževima." Dodali su da je 30 do 35 ranjenika odvedeno u Bratunac, te da je "nestalo" još jedno vozilo na putu do mjesta iskrčavanja. U izvještaju od 13. jula komandant UNPROFOR-a,

¹⁰⁴ *Delovi izveštaja Generalnog sekretara prema Rezoluciji Generalne skupštine, 52/35, (1998), u: Sonja Biserko, Srebrenica: Od poricanja do priznanja, br. 22, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2006, str. 185; Z. Šehić, Genocid u Srebrenici, str. 216-217.*

¹⁰⁵ *Delovi izveštaja Generalnog sekretara prema Rezoluciji Generalne skupštine, 52/35, (1998), u: Sonja Biserko, Srebrenica: Od poricanja do priznanja, br. 22, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2006, str. 185.*

¹⁰⁶ *Delovi izveštaja Generalnog sekretara prema Rezoluciji Generalne skupštine, 52/35, (1998), u: Sonja Biserko, Srebrenica: Od poricanja do priznanja, br. 22, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2006, str. 185.*

koji se vratio sa odmora, obavijestio je Akašija da “počinju pristizati izvještaji, još uvijek nepotvrđeni, o zarobljavanju i ubistvima” u području Srebrenice”.¹⁰⁷

Proboj prema slobodnoj teritoriji: zarobljavanje, zatvaranje i ubijanje

Između 10.000 i 15.000 stanovnika se nakon zauzimanja Srebrenice okupilo u selima Jaglič i Šušnjari, tražeći spas prema teritoriji pod kontrolom ARBiH. Oko jedne trećine muškaraca bili su vojnici 28. divizije ARBiH, iako svi nisu bili naoružani. Čelo kolone činile su jedinice 28. divizije, nakon njih kretali su se civili, među kojima je bio manji broj žena, djece i staraca pomiješanih sa vojnicima. Na začelju kolone nalazio se Samostalni bataljon 28. divizije.¹⁰⁸

Kolona je 12. jula 1995. u 00.30 sati krenula iz Šušnjara preko Jagliča i Buljima ka Kameničkom brdu. U toku noći je zbog slabe vidljivosti, straha od mina i panike došlo do prekida kolone i kretanje je bilo zaustavljeno. Prekinuta kolona je ponovo nastavila kretanje tek nakon svitanja.¹⁰⁹

Vojska RS je iz raznih pravaca granatirala kolonu. Glavnina kolone je u popodnevnom satima nastavila kretanje, pri čemu je kasnije prva grupa prešla saobraćajnicu Konjević Polje – Nova Kasaba. Vojska RS je oko 18.00 sati tačno locirala poziciju izbjeglih na Kameničkom brdu, iznad sela Pobuđe, gdje je veći dio kolone uspio stići.¹¹⁰

Kolona izbjeglih, predvođena opštinskim rukovodstvom sa ranjenicima u prednjem dijelu, oko 20.00 sati je krenula i spuštala se sa Kameničkog brda ka Krajiničkom potoku. Nakon što je prešlo samo nekoliko desetina ljudi iz kolone preko tog potoka, pojavili su se vojnici Vojske Republike Srpske. Oni su dolazili kolskim putem iz pravca Kravice, kamionima i oklopnim transporterima, među kojima je bilo i jedno vozilo bijele boje sa oznakama UNPROFOR-a, pozivajući preko razglasa Bošnjake da se predaju.¹¹¹

U poslijepodnevnom i ranim večernjim satima snage Vojska RS i MUP

¹⁰⁷ *Delovi izveštaja Generalnog sekretara prema Rezoluciji Generalne skupštine*, 52/35, (1998), u: Sonja Biserko, *Srebrenica: Od poricanja do priznanja*, br. 22, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2006, str. 185.

¹⁰⁸ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 681; N. Mašić, *Srebrenica*, str. 203; H. Nuhanović, *Pod zastavom UN-a*, str. 365; A TK, ZD, k-4., *Odjeljenje službe vojne bezbjednosti komande 2. korpusa ARBiH i SDB Tuzla, Pad Srebrenice*, Tuzla, 28. august 1995. godine.

¹⁰⁹ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 681; H. Nuhanović, *Pod zastavom UN-a*, str. 421-425; Izjava Ramiza Bećirovića od 11. augusta 1995, data Službi Vojne bezbjednosti 2. korpusa ARBiH, o odbrani i padu Srebrenice, te probouju Srebreničana prema Tuzli, *Korak*, časopis za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, br. 28, godina X, Sarajevo 2012, str. 21-37.

¹¹⁰ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 681.

¹¹¹ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 681.

zarobile su veći broj ljudi sa začelja kolone u rejonu Ravni Buljim. Vojska RS je koristila razne načine, uključujući i opremu Ujedinjenih nacija i Crvenog križa, kako bi obmanula učesnike kolone, uz obećanje da će im štititi živote, zatim da će biti prebačeni u Tuzlu i da im se garantuje bezbjednost, te da su UNPROFOR-a i Crveni križ zaduženi za njihovo prebacivanje za Tuzlu. Broj zarobljenih je 12. jula iznosio oko 1.000 osoba. Prilikom zarobljavanja Vojska RS je od zarobljenih oduzimala ličnu imovinu, a neke od njih i na licu mjesta likvidirala.¹¹²

Jedinice Drinskog korpusa su 12. jula preduzimale "sve mere u cilju sprečavanja iznenađenja, angažovanjem jedinica na izvršenju zadatka Krivaja 95", planski izvršavajući sve borbene zadatke. Na procijenjenim pravcima jedinice Vojske i MUP Republike Srpske organizovale su "zasedna dejstva u cilju uništenja" pripadnika kolone koja je pokušavala "proboj iz enklave prema Tuzli". Pripadnici kolone pokušavali su da se izvuku "sa ženama i djecom prema Ravnom Buljimu i Konjević Polju", gdje su naišli na "minsko polje".¹¹³

Na blokiranju i zarobljavanju izbjeglih iz Srebrenice Republika Srpska je angažovala i specijalne jedinice policije. Tako je u rejonu sela Brežanci - Bokčin Potok u 15.55 sati bio blokiran veći broj izbjeglih. U tim aktivnostima su učestvovala i jedinice policije iz Republike Srpske krajine i Republike Srbije.¹¹⁴

Drugo mjesto zarobljavanja bilo je u rejonu presijecanja kolone u podnožju Kameničkog brda i zaseoka Krajinovići u selu Pobuđe.¹¹⁵

Razbijene grupe iz kolone 13. jula 1995. u 01.00 sat su nastavile kretanje prema putnoj komunikaciji Konjević Polje - Nova Kasaba i uspjele preći put pred samo svitanje. Prelaz preko navedene komunikacije vatrom su sprečavali pripadnici Vojske Republike Srpske. Posljednje veće grupe prešle su asfaltni put u Svililima oko 6 sati ujutro, nakon čega je dalji prelazak ceste bio nemoguć, jer je Vojska RS na tom mjestu postavila jake snage.¹¹⁶

U jutarnjim časovima na širem prostoru sela Pobuđe između putne komunikacije Bratunac – Konjević Polje - Nova Kasaba blokirano je oko 8.000

¹¹² A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 682.

¹¹³ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: Smail Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 682.

¹¹⁴ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 682; N. Mašić, *Srebrenica*, str. 203-208; H. Nuhanović, *Pod zastavom UN-a*, str. 365; A TK, ZD, k-4, Odjeljenje službe vojne bezbjednosti komande 2. korpusa ARBiH i SDB Tuzla, *Pad Srebrenice*, Tuzla, 28. augusta 1995. godine.

¹¹⁵ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 681; N. Mašić, *Srebrenica*, str. 203-208; H. Nuhanović, *Pod zastavom UN-a*, str. 421; A TK, ZD, k-4, Odjeljenje službe vojne bezbjednosti komande 2. korpusa ARBiH i SDB Tuzla, *Pad Srebrenice*, Tuzla, 28. august 1995. godine.

¹¹⁶ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 681; N. Mašić, *Srebrenica*, str. 203-208.

ljudi. U toku dana je, do 17.30 sati, zarobljeno najmanje 6.000 muškaraca, koji su raspoređeni na nekoliko lokacija. Najveći broj zarobljenih odvođen je na sabirna mjesta u Novoj Kasabi, gdje je zatočeno između 1.500-3.000 ljudi, i u selu Sandići na jednoj poljani, gdje je bilo zatočeno između 1.000-4.000 ljudi. Jedan broj zarobljenih kod Nove Kasabe i Konjević Polja ubijeni su na obali Jadra ujutro 13. jula 1995. godine.¹¹⁷

Istog dana, oko 16 sati, Vojska RS je u tri autobusa dovezla grupu zarobljenih Bošnjaka i strijeljala u Cerskoj. Najmanje je strijeljano 149 lica, starosne dobi od 14 do 50 godina, od čega je 147 lica nosilo civilnu odjeću. Najmanje 48 je bilo povezano žicom, tako što su im ruke svezane s leđa. Nekoliko zarobljenih na putnoj komunikaciji Kravica – Milići (Konjević Polje, Pervani, Lolići...) ubijeno je na licu mjesta.¹¹⁸

Kasno poslijepodne 13. jula 1995. više od 1.000 zarobljenih u selu Sandići odvedeno je u Kravicu i zatvoreno u skladište Osnovne organizacije kooperanata "Kravica" (zemljoradnička zadruga). Tu su oko 18.00 sati, pripadnici MUP-a RS počeli likvidirati zarobljenike", zoljama, ručnim bacačima, ručnim bombama i puščanim mecima.¹¹⁹

Vojska RS je oko 16 sati na planini Udrč tačno locirala okupljenu masu, gdje se nalazilo 5.000 ljudi, po kojima je otvarala artiljerijsku vatru. Kolona je nastavila kretanje prema selu Kamenica i dalje prema Tuzli. U selu Glodi kolona je zaustavljena zbog toga što je Vojska RS u rejonu Velja glava postavila zasjedu, vjerovatno očekujući da će kolona ići preko Capardi ka Tuzli, tj. najkraćim putem. Jedinice Prve bratunačke brigade su napadale i dio ljudstva iz presječne kolone u Pobuđu, koji je pokušao naći spas u Žepi, postavljajući zasjede u rejonu Braćan i Podravanje.¹²⁰

Vojska RS je 14. jula 1995. postavila zasjedu na objektu Velja glava i razbila kolonu. Nakon toga, kolona se vratila i krenula prema Mlađevcu. Čelo kolone se zaustavilo u Jošanica Gaju i čekalo da se kolona prikupi, gdje je ostala do 16 sati, nakon čega je nastavljeno kretanje. Vojska RS je u rejonu sela Marčići - Snagovo postavila jaku zasjedu, kombinovanu sa tenkovima i transporterima, koju su podržavale specijalne snage MUP. U tom sukobu zarobljen je Komandir

¹¹⁷ N. Mašić, *Srebrenica*, str. 203-208.

¹¹⁷ A TK, ZD, k-4, Akt CJB Zvornik MUP.u Republike Srpske, broj 283/95, Zvornik, 13. juli 1995. godine; A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu* str. 682-683.

¹¹⁸ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 683.

¹¹⁹ A TK, ZD, k-4, *Redovni borbeni izvještaj Komande 5. Inžinjerijskog bataljona Komandi Drinskog korpusa Vojske RS*, 14. jula 1995. godine; A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 683.

¹²⁰ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 683; N. Mašić, *Srebrenica*, str. 203-208; H. Nuhanović, *Pod zastavom UN-a*, str. 425-427; A TK, ZD, k-4, *Odjeljenje službe vojne bezbjednosti komande Drugog korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine i SDB Tuzla, Pad Srebrenice*, Tuzla, 28. august 1995. godine.

jedne jedinice, koja je bila sastavljena od specijalaca. U 16 sati kolona od oko 5.000 ljudi nastavila je dalje kretanje prema Tuzli. Na kolonu je otvorena artiljerijska vatra sa objekta Velja glava, te sa Kula Grada iznad Zvornika. Zarobljeni komandir je posredstvom motorole uspostavio kontakt sa majorom Obrenovićem iz Zvorničke brigade Vojske Republike Srpske, nakon čega je prestalo djelovanje artiljerije.¹²¹

U toku noći 14. na 15. jul 1995. kolona se sa nešto više od 4.000 ljudi kretala prema putnoj komunikaciji Zvornik - Tuzla. Nakon napravljenog prolaza u rejonu sela Marčići čelu kolone su počeli pristizati i oni koji su se uspjeli probiti iz okruženja na prostoru Konjević-Polja i Nove Kasabe.¹²²

Oružane snage Republike Srpske, a posebno Prva milička i Prva bratunačka brigada, te Samostalni bataljon Skelani, su 14. jula vršile "pretres terena" i zarobljavale veći broj Bošnjaka. U selu Liješanj je, pored drugih mjesta, zarobljeno 6-7 Bošnjaka. Presječeni dio kolone na području Pobuđa, Konjević Polja, Cerske, Kamenice, Džafina kamena, Snagova, Marčića i Han-Pogleda (prevoj između Vlasenice i Han-Pijeska) bio je sve vrijeme meta progona, hapšenja i likvidacije od strane pripadnika policije i vojske Republike Srpske.¹²³

U toku 14. jula 1995. iz Bratunca je u Zvornik prevezeno 2.000-2.500 muškaraca. Zarobljenici su zatočeni u salu osnovne škole u Grbavcima (kod Orahovca) i u drugim školama na području općine Zvornik. U Grbavcima je, po procjenama, bilo oko 1.000 zatočenih. Oni su iz Grbavaca prevoženi kamionima do stratišta u Orahovcu. Svi su prethodno povezani po očima. Zatočenici su ubijani na dvije livade. Ubijeni su odmah zatrpavani u masovne grobnice, koje je kasnije Vojska RS prekopala i prenijela tijela na druge lokacije. Bile su to lokacije Lazeta 1 i Lazeta 2, a zatim su ista tijela još jednom premještena na lokaciju koja je bila na cesti za Hodžiće.¹²⁴

Istoga dana Vojska RS je 1.500-2.000 zarobljenika iz Bratunca prevezla do Petkovaca i zatočila u sali osnovne škole. Zarobljenicima su žicom vezali ruke na leđima, natjerali ih da izuju cipele i kamionima ih prevozili do brane Petkovci. Zatočenici su strijeljani u grupi od 5 do 10 ljudi. Dva zatočenika su uspjela preživjeti strijeljanje. Jedan broj zarobljenika je 14. jula iz Bratunca prevezen autobusima u Pilicu, u salu osnovne škole, gdje su zadržani dvije noći.¹²⁵

U toku noći 14. na 15. jul 1995. godine glavnina kolone sa ranjenicima, nastavila je dalje prema Crnom vrhu i prešla put Zvornik - Tuzla. U jutarnjim časovima ona je prešla asfaltni put u rejonu Crni vrh i uputila se ka

¹²¹ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 684.

¹²² A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 684.

¹²³ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 684.

¹²⁴ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 684.

¹²⁵ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 685.

lokalitetu Križevačke njive, gdje je izvršeno prikupljanje kolone. Kolona je u jutarnjim satima 15. jula prešla komunikaciju Zvornik - Caparde i do tada nije imala borbeni dodir sa prednjim linijama Vojske Republike Srpske, s obzirima na udaljenost 3-4 km od Baljkovice. Drugi dio kolone je u to vrijeme bio još ispod Udrča i kretao se prema Kamenici i dalje prema Tuzli.¹²⁶

Za "čišćenje" i "pretres terena" od 15. jula 1995. godine bio je zadužen komandant Bratunačke brigade Vidoje Blagojević. Pod njegovu komandu stavljene su sve jedinice koje su bile zadužene za "čišćenje" terena. Te su jedinice u narednim danima vršile "pretres terena". Dio kolone se kretao prema Kravici i Konjević-Polju, radi prebacivanja u rejon planine Udrč, a zatim prema Tuzli i Živinicama. U toku 15. jula više takvih grupa se predalo pripadnicima Vojske Republike Srpske.¹²⁷

Prva zvornička pješadijska brigada je "sa pridodatim ojačanjima" vršila pripreme za blokiranje i okruženje "neprijateljskih vojnika" koji su se kretali od sela Planinci ka Križevcima. Takođe su i Prva milička i Samostalni pješadijski bataljon Skelani sa dijelom svojih snaga vršili "pretres terena radi otkrivanja zaostalih neprijateljskih grupa".¹²⁸

Snage Vojske Republike Srpske su, radi sprečavanja prolaska grupe, blokirale širi rejon Crnog vrha i Planinaca, djelimično rejon Kamenice i Glođansko brdo. U rejonu Pandurice, Planinaca, Crnog vrha, Kamenice i Glođanskog brda nalazilo se oko 3.000 ljudi.¹²⁹

U zoni odgovornosti Prve zvorničke brigade 15. jula 1995. godine bilo je ogromnih problema sa ukopavanjem, strijeljanjem i čuvanjem zatvorenika "koje tek treba strijeljati". Dragan Obrenović, koji je znao da se vodi operacija ubijanja, te drugi oficiri Ljubomir Beara, Vujadin Popović i Drago Nikolić odvodili su ljude "gdje oni hoće". Pri tome nisu zapisivali ništa što se odnosilo na aktivnosti "oko operacije ubijanja", dajući smjernice da se o tome ne govori preko radija.¹³⁰

Komandant Zvorničke brigade je obavijestio Komandu Drinskog korpusa da mu dodatno opterećenje predstavlja veliki broj zarobljenika razmještenih po školama u zoni brigade, kao i obaveze obezbjeđenja i asanacije terena, jer su mu sve snage bile angažovane i nije imao rezervi.¹³¹

¹²⁶ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 685; A TK, ZD, k-4, Odjeljenje službe vojne bezbjednosti komande 2. korpusa ARBiH i SDB Tuzla, *Pad Srebrenice*, Tuzla, 28. august 1995. godine.

¹²⁷ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 685.

¹²⁸ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 685.

¹²⁹ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 685.

¹³⁰ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 686.

¹³¹ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 686.

U razgovoru sa Radivojem Miletićem, generalom iz Glavnog štaba Vojske Republike Srpske, Obrenović je predložio da se kolona propusti. Međutim, general Miletić to nije odobrio i naredio je da kolonu zaustavi i uništi, s čim se usaglasio i savjetnik ministra unutrašnjih poslova, tražeći da svim raspoloživim snagama, uključujući i avijaciju, pobiju sve ljude u koloni.¹³²

Pukovnik Dragomir Vasić, načelnik Centra javne bezbjednosti Zvornik, upoznao je Obrenovića sa stanjem u Bratuncu u vezi sa velikim brojem zarobljenih Bošnjaka i ukazao na činjenicu da je time stvorena opasna situacija. Tim prije, jer zbog nedovoljnog prostora neke grupe zarobljenika nisu imali gdje smjestiti, te su noć proveli u autobusima, pri čemu su se uznemirili i počeli da ljuljaju autobuse.¹³³

Prilikom prelaska linija na putu Konjević Polje zarobljen je veliki broj Bošnjaka. Tog je dana Sekretarijat Ministarstva odbrane Zvornik, na osnovu zahtjeva Komande Drinskog korpusa, od 15. jula 1995. godine "i ukazane potrebe", izdao naređenje za mobilizaciju svih vojno sposobnih obveznika sa teritorija opštine Vlasenica, Milići, Skelani, Bratunac, Šekovići, sa ciljem pretresa terena i uništenja kolone. Osim vojske i policijske snage Republike Srpske su bile aktivno uključene u hapšenje i privođenje.¹³⁴

Čelo kolone se 15. jula 1995. godine u 17.15 sati sukobilo sa jedinicama Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske u selu Marčići na pravcu kretanja kolone. Tada je prvi put došlo do direktnog sukoba između čela kolone i zasjede koju su postavile snage MUP Republike Srpske, čije su jedinice, posebno Centar javne bezbjednosti Zvornik, zajedno sa vojskom, bile raspoređene na prostoru od Srebrenice do Tuzle. Na obje strane je bilo žrtava. Jedinice Drinskog korpusa, posebno Prva bratunačka i Prva milićka brigada, te Samostalni bataljon Skelani, vršile su zarobljavanje i likvidaciju izbjeglih Bošnjaka.¹³⁵

Kolona Srebreničana je u toku noći 15. na 16. juli 1995. godine bezbjedno prošla dio puta Križevačke njive - Baljkovica, gdje se sakrila u jednom potoku, čekajući ishod borbi na Baljkovici, koje su u to vrijeme vodile snage 2 korpusa ARBiH i jedna grupa naoružanih vojnika koji su se kretali na čelu kolone.¹³⁶

Jedinice iz sastava Zvorničke brigade, osim što su u rejonu Baljkovice na borbenim linijama izvršile pojačanja u ljudstvu i naoružanju,

¹³² A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 686.

¹³³ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 686.

¹³⁴ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 686.

¹³⁵ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 686-687.

¹³⁶ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 687.

organizovale su i zasjede na više mjesta.¹³⁷

U rejonu Marčići - Crni vrh oružane snage Republike Srpske su angažovale 500 vojnika i policajaca kako bi zaustavili prekinuti dio kolone, oko 2.500 ljudi, koji se iz pravca Glodi kretao prema Marčićima. I jedinice Bratunačke brigade su 15. jula 1995. godine, po naređenju Komande Drinskog korpusa vršile "pretres terena", pri čemu je dio snaga upućen u rejon Zvorničke brigade. Radilo se o 60 vojnih obveznika. Dana 15. jula 1995. godine oko 11 sati visoki oficir je obavijestio generala Krstića "da ima još 3.500 "paketa" (zarobljenih Bošnjaka), koje je morao razdijeliti, za što, kako je navodio, nije imao rješenja.¹³⁸

Oko 11.20 sati zarobljeni Bošnjaci su iz Bratunca dovedeni na odredište.¹³⁹ Za prevoz velikog broja zarobljenih Bošnjaka komandant Drinskog korpusa, general Krstić, dobio je jedan broj autobusa i iz Ilijaša.¹⁴⁰

Dragan Obrenović je u razgovoru sa dvojicom visokih oficira Vojske RS-a, Ljubomirom Borovčaninom i Milošem Stuparom, saznao o pogubljenim Bošnjacima na mnogim mjestima, a posebno u Kravici. On je bio siguran da su svi prisutni znali za plan egzekucije prognanika iz Srebrenice. U tom vremenu u Zvornik su stigli i vojnici iz Bratunca, koji su kasnije učestvovali u egzekucijama. Komandant Obrenović je upoznao komandu Zvorničke brigade Vinka Pandurevića o zarobljenim Bošnjacima i operaciji ubijanja u kojoj su učestvovali visoki oficiri Ljubomir Beara i Vujadin Popović.¹⁴¹

Probijanje linija Vojske RS

Snage 2. korpusa ARBiH su, u jutro, oko 8.00 sati, 16. jula 1995. godine, izvele napad, probili linije Vojske Republike Srpske i spojili se sa čelom kolone u širem rejonu Baljkovice, gdje su vođene žestoke borbe. Nakon toga, preko sredstava veze, uslijedili su pregovori između Komande 2. korpusa ARBiH i Zvorničke brigade Vojske Republike Srpske.¹⁴²

Komandant Zvorničke brigade pukovnik Vinko Pandurević i major 2. korpusa ARBiH Šemsudin Muminović, dogovorili su otvaranje koridora "civilnom stanovništvu, koga je bilo oko 5.000 hiljada. Dogovoreni koridor koji

¹³⁷ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 687.

¹³⁸ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 687.

¹³⁹ AIZ Sarajevo, Komanda 1. zvorničke pbr, str. pov. br. 06/217-1, 15. juli 1995, Komandi Drinskog korpusa, *Vanredni borbeni izvještaj*, 15. juli 1995. godine; S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 380.

¹⁴⁰ S Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 381.

¹⁴¹ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 381.

¹⁴² A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 381; N. Mašić, *Srebrenica*, str. 206.

je bio otvoren od 14 do 17 sati za kolonu u rejonu Baljkovice, potpuno je zatvoren 16. jula, između 17 i 18 sati.¹⁴³

U vrijeme dok je koridor bio otvoren, oko 3.500 ljudi uspjelo preći na slobodnu teritoriju. Nakon zatvaranja koridora oko 1.500 ljudi ostalo je u okruženju, čiji je broj iz sata u sat povećavan novopristiglim prognanicima, dostižući broj od oko 3.000. Većinu tih ljudi pripadnici oružanih snaga "Vojske Republike Srpske" su, prilikom "pretresa terena", zarobili i nakon toga likvidirali, što je, pored ostalog, bilo u skladu s *Operacijom "Krivaja 95"*, koja, po ocjeni komandanta Zvorničke brigade, pukovnika Vinka Pandurevića, koju je 16. jula iznio u svom *Vanrednom borbenom izvještaju*, "nije završena svedok se iza linije fronta nalazi i jedan neprijateljski vojnik ili civil". Oko 1.000 Bošnjaka je narednih dana i mjeseci uspjelo stići do Tuzle¹⁴⁴.

Likvidacije Bošnjaka u Branjevu, Pilici, Kozluku...

Šesnaestog jula 1995. godine, prema utvrđenom obrascu, ubijeno je između 1.000 do 1.200 ljudi, koji su 14. jula 1995. odvezeni u Pilicu. Strijeljavanja su izvršena na Vojnoj ekonomiji Branjevo. Istoga dana, oko 15 sati, izvršena je još jedna egzekucija zarobljenih. Tada je grupa pristiglih vojnika iz Bratunačke brigade Vojske Republike Srpske izvela zatočene iz Doma kulture u Pilici i likvidirala oko 500 ljudi. Osim toga, Vojska RS izvršila je likvidaciju više stotina zarobljenih, oko 500, u Kozluku. U rejonu Pobuđa je 16. jula 1995. godine bilo oko 2.000 izbjeglih koji su se krili po šumama.¹⁴⁵

¹⁴³ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 688.

¹⁴⁴ Smail Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 382.

¹⁴⁵ Jedan pripadnik jedinica koje su učestvovala u tim pogubljenjima, Dražen Erdemović, bosanskohercegovački Hrvat, pripadnik VRS, predao se Haškom tribunalu, te je 1996. predočio detaljno svjedočenje o ubistvima u kojima je lično učestvovao ili za koja je znao da su izvršena na farmi "Branjevo" i "Domu kulture" Pilica. Erdemović je bio pripadnik "10. diverzantskog voda" smještenog u Han Pijesku pod direktnom komandom Generalštaba VRS. Svjedočio je kako su pripadnici njegove jedinice 16. jula dobili naredbu da odu na farmu "Branjevo", mada im tada nije bilo rečeno zašto. Opisao je kako su na farmu počeli pristizati autobusi sa Bošnjacima, jedan po jedan i kako je jedan od komandanata tada naredio njemu i njegovoj jedinici da "pogube te ljude, da ih strijeljaju". Zapamtio je da je tamo ukupno stiglo između 15 i 20 autobusa, dovozeći muškarce od 17 do 70 godina starosti. Muškarci iz prvog autobusa su imali povez preko očiju i vezane ruke. Dok su autobusi pristizali, Erdemovićevoj jedinici se pridružila još jedna grupa vojnika iz Bratunačke brigade VRS. Ti vojnici su počeli tući civile motkama. "Tjerali su ih da kleknu i da se mole "na muslimanski način pognute glave", nastavio je Erdemović. Zaključio je da su time nastojali poniziti te ljude prije nego ih pogube. Tvrdio je da je morao ubijati, jer je prijetila mogućnost da i sam bude pogubljen ako odbije da izvrši to naređenje, jer je čak i vozačima autobusa bilo naređeno da ubiju barem po jednu osobu "da ne bi kasnije mogli o tome svjedočiti". Erdemović je vjerovao da su pripadnici "10. diverzantskog voda", zajedno sa vojnicima iz Bratunačke brigade VRS toga dana postrojili između 1.000 i 1.200 muškaraca na farmi kraj Pilice i sistematski ih poubijali. Erdemović je potvrdio da je nakon pogubljenja na farmi "Branjevo" jedan od komandanata rekao da se u "Domu kulture" Pilica nalazi zatočena jedna grupa od oko 500 Bošnjaka. Tada se, tvrdio je, "uspjelo izvući od ubijanja do koga je došlo paljbom iz lakog oružja i ubacivanjem granata u prostoriju." *Delovi izvještaja Generalnog*

Srpske snage su i 17. jula 1995. godine nastavile akciju zarobljavanja Bošnjaka. Vršeci "pretres terena", Vojska RS je tog dana zarobila više civila, među kojima je bilo i četvero maloljetne djece od osam do četrnaest godina, koji su zatvoreni u vojnički pritvor u Bratuncu.¹⁴⁶

Jedinice Prve bratunačke lake pješadijske brigade, 3. i 4. pješadijski bataljon, i mobilisano ljudstvo iz radne obaveze, te policijske snage, 18. jula 1995. godine vršili su "pretres terena" u rejonu Pobuđe, Glogova, Hrnčići, Konjević Polje, te s obje strane komunikacije Milići - Drinjača. Malobrojne grupe su pokušavale da se izvuku iz rejona Pobuđa, Konjević Polja u pravcu Cerske i Kušlata prema Tuzli.¹⁴⁷

Komandant Zvorničke brigade izdao je 18. jula naredbu da zarobljene u njenoj zoni odgovornosti treba likvidirati, kako se ne bi rizikovalo "njihovim hvatanjem". Tako su, u skladu sa tom naredbom, svi oni koji su prilikom "pretresa terena" pronađeni ubijeni na licu mjesta, sve do 21. jula 1995. godine, kada je komanda promijenila navedenu naredbu. Vojska RS je 18. jula 1995. radila na pronalaženju, hapšenju i likvidaciji Bošnjaka. U ranim jutarnjim časovima jedna grupa od 200 lica predala se na prostoru između Nove Kasabe i Konjević Polja. U širem rejonu Pobuđa krilo se oko 500 ljudi. Njihov cilj je bio da pokušaju da se izvuku prema Žepi, zatim Srbiji ili preko Udrča u Tuzlu.¹⁴⁸

Jedinice Prve zvorničke brigade su organizovale blokadu i uništenje zaostalih grupa, kao i "pretres terena", sa pridodatim jedinicama na pravcu Baljkovica - Četino brdo - Crni vrh - Perunika - Lisina. Pretres terena u rejonu sela Kamenica vršile su jedinice Ministarstva unutrašnjih poslova. U rejonu Planinci - Baljkovica Vojska RS je 18. jula 1995. godine u jutarnjim časovima likvidirala 20 lica. Na lokacijama Crni vrh - Potočani - Planinci - Baljkovica bilo je u okruženju oko 150 lica.¹⁴⁹

U toku dana 19. jula 1995. godine, Vojska i snage MUP-a Republike Srpske nastavili su sa pretresom i blokadom terena radi blokiranja i uništenja zaostalih bošnjačkih grupa. Na području zone odgovornosti Zvorničke brigade prilikom pretresa terena likvidirano je 13, a uhapšena su 2 Bošnjaka. Sve raspoložive snage MUP Republike Srpske koje su se nalazile u zoni Centra javne

sekretara prema Rezoluciji Generalne skupštine, 52/35, (1998), u: Sonja Biserko, *Srebrenica: Od poricanja do priznanja*, br. 22, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2006, str. 188; A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004.; Vidi i: Smail Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 688.

¹⁴⁶ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004.; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 688.

¹⁴⁷ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004.; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 688-689.

¹⁴⁸ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004.; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 689.

¹⁴⁹ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004.; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 689.

bezbjednosti Zvornik izvršile su pretres terena u rejonu Kamenica, Jošanica, Liplje, Džafin kamen i Crni vrh do Snagova. Tom prilikom je ubijeno 8 Bošnjaka. Tada se u rejonu ispod stare ceste kod Snagova krilo "još oko 200 muslimana naoružanih automatskim i lovačkim puškama". Tog jutra je "oko 50 muslimana napalo liniju Zvorničke brigade u rejonu Pandurice, u namjeri da se probiju na muslimansku teritoriju. Tom prilikom jedan borac Vojske RS je poginuo, a jedan je teško ranjen". Centar javne bezbjednosti Zvornik je planirao da sljedećeg dana svim raspoloživim snagama opkoli i uništi obje navedene grupe.¹⁵⁰

Bratunačka brigada Vojske Republike Srpske vršila je pretres terena na području Gornji Potočari, Blječeve, Čizmića, Lehovića, Bacute i putne komunikacije Glogova - Konjević-Polje.¹⁵¹

Manje grupe Bošnjaka su se i poslije 19. jula 1995. godine danima i mjesecima krile po šumama, pokušavajući da se probiju do Tuzle. Jedan broj zarobljenih ranjenika, njih 50, prevezen je u bolnicu Bratunac. Grupa zarobljenih odvedena je u logor Batković kod Bijeljine, a oni su kasnije, uglavnom, razmijenjeni. Jedan broj Bošnjaka je uspio da pređe u Srbiju, u mjesta Ljubovija i Bajina Bašta, odakle je njih 38 vraćeno u Bosnu i Hercegovinu. Za najveći broj vraćenih nije utvrđena sudbina. U Žepu je do 17. jula "stigao 201 vojnik". Bili su "jako iscrpljeni", a dosta ih je bilo ranjenih. Do 28. jula 1995. godine u Žepu je iz Srebrenice pristiglo još 500 ljudi. Jedan broj učesnika mješovite kolone je stradao na razne načine, kao što su: ranjavanje, pojedinačna ubistva, utapanja u rijeci Drini prilikom pokušaja prelaska u Srbiju, iscrpljenost i drugi vidovi stradanja.¹⁵²

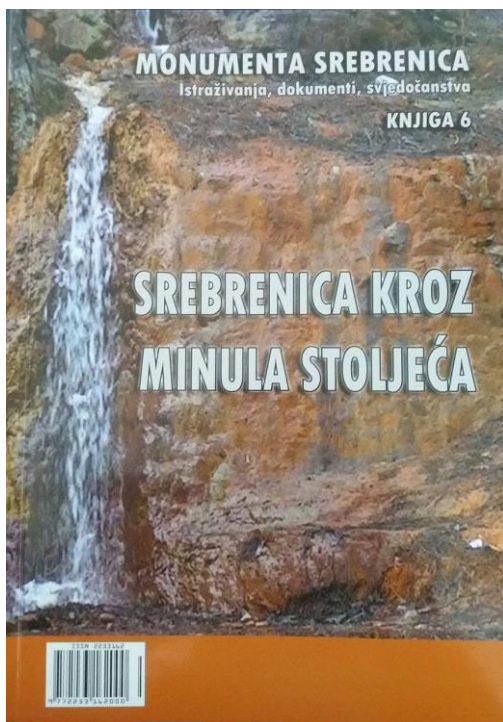
¹⁵⁰ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 689.

¹⁵¹ A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 690.

¹⁵² A TK, ZD, k-4, *Izveštaj Komisije Vlade RS za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine*, Banja Luka, jun 2004; Vidi i: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 690.

"MONUMENTA SREBRENICA" O GENOCIDU

Uklanjanje posljedica genocida – ključ za očuvanje mira u Bosni i Hercegovini

"Uklanjanje posljedica genocida – ključ za očuvanje mira u Bosni i Hercegovini", naziv je rada prof.dr. Sakiba Softića u šestom broju časopisa "Monumenta Srebrenica".¹⁵³ U radu je autor istakao da je Presudom Međunarodnog Suda Pravde u Hagu od 26. februara 2007. godine utvrđeno da je nad zaštićenom grupom bosanskih Muslimana (Bošnjaka) počinjen genocid. "Genocid je počinio entitet Republika Srpska odnosno Vojska i MUP Republike Srpske u vršenju javnih ovlasti Republike Srpske". Autor dalje ističe da "Republika Srpska, koja je u trenutku činenja genocida po Presudi Međunarodnog Suda Pravde imala elemente *de facto* nezavisnosti, nije stekla

međunarodno priznanje nego status entiteta unutar Bosne i Hercegovine. Na taj način Republika Srpska suštinski je ostvarila samoproglašene *Strateške ciljeve srpskog naroda u Bosni i Hercegovini* a izbjegla međunarodnopravnu odgovornost za genocid". Navedenom Presudom Republika Srbija je "oglašena odgovornom zbog ne sprečavanja genocida".

Presudom Međunarodnog Suda Pravde u Hagu, ističe autor, utvrđeno je kršenje peremptornih normi općeg međunarodnog prava sadržana u Konvenciji o sprečavanju genocida, počinjeno od organa Republike Srpske. "Republika Srpska počinilac je zločina genocida. Stoga je u skladu sa međunarodnim pravom, nužno poduzeti sve neophodne mjere u cilju uklanjanja posljedica genocida".

¹⁵³ Sakib Softić, "Uklanjanje posljedica genocida – ključ za očuvanje mira u Bosni i Hercegovini", *Monumenta Srebrenica*, knjiga 6, Tuzla-Srebrenica, 2017., str. 34.

Otvoreno pismo filozofu i velikom svjetskom analitičaru Noamu Čomskom

Prof. dr. Šefket Krcić uputio je "Otvoreno pismo filozofu i velikom svjetskom analitičaru Noamu Čomskom" u Sjedinjene Američke Države. Pismo je upućeno lično i preko časopisa New York Times, a objavljeno je u šestom broju časopisa "Monumenta Srebrenica". Profesor Krcić se obraća u ime Asocijacije Društva filozofa – etičara i estetičara Bosne i Hercegovine i Sandžaka, sa molbom da Čomski kao istaknuti kritičar i analitičar obrati pažnju na djelo akademika dr. Smaila Čekića, historičara iz Sarajeva, "Dejtonski (mirovni sporazum) - legalizacija genocida u Republici Bosni i Hercegovini"(knjiga 1,2,3, Sarajevo, 2016).

U pismu se, između ostaloga, navodi: "Vjerujem da pratite zbivanja oko Bosne danas. Naime, vodi se jedna opća kampanja i haranga, kao i zavjera protiv ove zemlje, od strane Haškog tribunala, a sve za to daje povod kontroverzni Dejtonski sporazum". Profesor Krcić poziva Čomskog da predloži novoj američkoj administraciji i predsjedniku Trampu "da poništi Dejtonski sporazum i da se nakon 22 godine sagleda drukčije stanje i riješi pitanje sudbine Bosne i Hercegovine".¹⁵⁴

Presuda Zdravku Tolimiru za genocid u Srebrenici

"Presuda Zdravku Tolimiru za genocid u Srebrenici", naziv je rada doc. dr. Vedada Gurde, sa Pravnog fakulteta Univerziteta u Tuzli.¹⁵⁵ Ovaj rad svrstan je u rubriku Dokumenti i također govori o genocidu u Srebrenici.

Zdravko Tolimir je jedan od pet visokih oficira Vojske RS, koji su do 2017. godine pravomoćno osuđeni pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) za zločin genocida nad muslimanskim (bošnjačkim) stanovništvom u Srebrenici 1995. godine. Pored Tolimira pravomoćno su osuđeni: Radoslav Krstić, zamjenik komandanta Drinskog korpusa VRS, Ljubiša Beara, načelnik za bezbjednost Glavnog štaba VRS, Vujadin Popović, pomoćnik načelnika bezbjednosti u Drinskom korpusu VRS i Drago Nikolić, načelnik bezbjednosti u Zvorničkoj brigadi VRS.

Tolimir je bio jedan od sedmorice pomoćnika komandanta u Glavnom štabu VRS, a njegov neposredni stariješina bio je komandant Glavnog štaba Ratko Mladić. Obavljao je dužnost *pomoćnika komandanta za bezbjednosno-obavještajne poslove Glavnog štaba VRS*. U junu 1994. godine unaprijeđen je u čin general-majora. Zdravko Tolimir je imao s Ratkom

¹⁵⁴ Šefket Krcić, "Otvoreno pismo filozofu i velikom svjetskom analitičaru Noamu Čomskom", *Monumenta Srebrenica*, knjiga 6, Tuzla-Srebrenica, 2017., str. 35-55.

¹⁵⁵ Vedad Gurda, ""Presuda Zdravku Tolimiru za genocid u Srebrenici", *Monumenta Srebrenica*, knjiga 6, Tuzla-Srebrenica, 2017., str. 173-192.

Mladićem izrazito blizak odnos i bio je, prema opisu svjedoka pred MKSJ, Mladićeva "desna ruka", njegove "oči i uši".

Pred MKSJ, 8. aprila 2015. godine, proglašen je krivim za genocid, udruživanje radi vršenja genocida, istrebljivanje, zločin protiv čovječnosti, ubistvo, kršenje zakona i običaja ratovanja, progone, nečovječno postupanje prisilnim premještanjem te osuđen na doživotnu kaznu zatvora. Umro je 8. februara 2016. godine dok je čekao na prebacivanje u državu u kojoj je trebao izdržavati izrečenu kaznu.

Istina o prošlosti Srebrenice

Osim navedenih, "Monumenta Srebrenica" sadrži i radove autorskog tandema prof. dr. Adib Đozić i mr. sc. Rusmir Djedović. Oni su napisali dva rada koja obrađuju naselja na području Srebrenice u 19. stoljeću. Prvi rad tretira naselja Panađurište Baratovu i Soločušu¹⁵⁶, a drugi Pasmuliće (sa Jasenovom) i Čičevac (sa Pribićevcem).¹⁵⁷

U prvome radu se govori o urbanogeografskim karakteristikama pojedinih dijelova Srebrenice, prema stanju iz 1894. godine. Autori su koristili historijske izvore prvoga reda, uglavnom gruntovne uloške s posjedima i vlasnicima, ali i relevantnu literaturu za ovo istraživačko pitanje.

Drugi rad istih autora nosi naziv "Pasmulići (sa Jasenovom) i Čičevac (sa Pribićevcem) kod Srebrenice krajem 19. stoljeća", tretira najznačajnije društveno-historijske, urbano-geografske, vlasničke, demografske i genealoške karakteristike ovih naselja.

Rad pod nazivom "Obnova i društveni razvoj Srebrenice u periodu 1945-1953. godine", napisao je prof. dr. Sead Selimović, sa Filozofskog fakulteta Univerziteta u Tuzli.¹⁵⁸ Autor je u radu akcenat stavio na obnovu naselja, puteva i mostova u Srebrenici. Osim toga, ukazao je na rezultate koji su postignuti u oblasti poljoprivrede, industrije, zanatstva, trgovine, ugostiteljstva i školstva.

Dr. sc. Aladin Husić, iz Orjentalnog instituta u Sarajevu, autor je rada "Trebotić i utvrda Kličevac u vrijeme osmanske vladavine".¹⁵⁹

Utvrđeni Kličevac je dugo vremena predstavljao svojevrsnu nepoznanicu kao i župa Trebotić u kojoj se nalazio. Autor navodi da su "historijske i i društvene mijene tokom druge polovine 15. i početkom 16. stoljeća imale negativnog odraza na području Trebotića". Te promjene nisu išle u pravcu afirmiranja, naprotiv, ovu su oblast, kako ističe autor, potiskivale na

¹⁵⁶ Rusmir Djedović-Adib Đozić, "Panađurište Baratova i Soločuša u Srebrenici krajem 19. stoljeća", *Monumenta Srebrenica*, knjiga 6, Tuzla-Srebrenica, 2017., str. 59-83.

¹⁵⁷ Adib Đozić-Rusmir Djedović, " Pasmulići (sa Jasenovom) i Čičevac (sa Pribićevcem) kod Srebrenice krajem 19. stoljeća, *Monumenta Srebrenica*, knjiga 6, Tuzla-Srebrenica, 2017., str. 85-124.

¹⁵⁸ Sead Selimović, " Obnova i društveni razvoj Srebrenice u periodu 1945-1953. godine", *Monumenta Srebrenica*, knjiga 6, Tuzla-Srebrenica, 2017., str. 125-151.

¹⁵⁹ Aladin Husić, "Trebotić i utvrda Kličevac u vrijeme osmanske vladavine", *Monumenta Srebrenica*, knjiga 6, Tuzla-Srebrenica, 2017., str. 155-170.

marginu zbivanja, što je, u konačnici, rezultiralo podjelom između susjednih Osata i Birča. "Kličevac je kao upravni centar najvjerovatnije prestao postojati podjelom teritorije Trebotića, ali je kao vojni punkt zadržan nešto duže, do pred kraj prve polovine 16. stoljeća.

ZAKLJUČAK

U sistematskom i planiranom genocidu nad Bošnjacima Bosne i Hercegovine u i oko sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenice, jula 1995. učestvovalo je, po raznim osnovama i na različite načine, preko 25.000 ljudi.

Načini i sredstva ubijanja žrtava bili su monstruozi. Žene, muškarci, djeca i starci ubijani su iz svih vrsta pješadijskog oružja, minobacača, modifikovanih aviobombi, itd., zatim noževima, te posebnim spravama napravljenim i priređenim u tu svrhu. Bošnjaci su ubijani na zvjerski način, uključujući i čitave porodice.

U "operaciji ubijanja", s namjerom i prema tačno utvrđenom obrascu, u i oko sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenice jula 1995. likvidirano je više od 8.000 Bošnjaka Bosne i Hercegovine, zbog njihove nacionalne, etničke i vjerske pripadnosti. Ubijeni su zbog toga što su živjeli i što žive na teritoriji koju srpski agresor, u skladu sa srpskim velikodržavnim projektom, srpskom nacionalističkom ideologijom, politikom i praksom, osvajačkog i genocidnog karaktera, teži osvojiti i pripojiti Srbiji.

U zauzimanju sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenice i izvršenju genocida nad Bošnjacima jula 1995. učestvovala su, pored vojnih i policijskih snaga Republike Srpske, i "oružane snage Savezne Republike Jugoslavije - Vojska Jugoslavije i specijalne jedinice Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije."¹⁶⁰

Međunarodna zajednica nije preduzela nikakve mjere da spriječi genocid, iako je imala obavezu da to učini.

Časopis "Monumenta Srebrenica" objavljuje radove koji doprinose poznavanju istine o Srebrenici, a o genocidu nad Bošnjacima posebno. Autori članaka u knjizi broj šest dobro su postavili istraživačko pitanje, odabrali aktualne i važne teme, te uspješno odgovorili na istraživačka pitanja. Objavljeno je sedam izuzetno zanimljivih članaka i svi su prevedeni i na engleski jezik. Prilikom pisanja radova jasno su postavljeni ciljevi i zadaci istraživanja. Rezultati istraživanja su jasno prikazani. U radovima su korišteni izvori različite provenijencije, domaća i strana literatura. Selekcija izvora izvršena je s ciljem odgovora na istraživačko pitanje. U radovima su donesene 372 fusnote čime se omogućava provjerljivost činjenica, što i jeste jedno od obilježja znanstvenog rada. Autori su koristili metode važne za znanstveno istraživanje: historijska metoda, metoda analize i sinteze, indukcije i dedukcije, statistička metoda. Razina korištenih metoda je vrlo visoka. Korištena je relevantna znanstvena terminologija.

¹⁶⁰ Smail Čekić, *Genocid i istina o genocidu*, str. 25.

**TRUTH ON SREBRENICA AND GENOCIDE ON BOSNIAKS:
REGARDING THE SIXTH EDITION OF THE "MONUMENT OF
SREBRENICA"**

Abstract:*The author writes about the genocide of the Bosniaks of Srebrenica and the significance of the edition of the "Monument of Srebrenica". This edition, published by the Institute for the Protection and Use of the Cultural, Historical and Natural Heritage of the Tuzla Canton, is fighting for the truth about Srebrenica with its research and publication of works. The publication deals with various issues from the history, politics, law, economy, society and culture of Srebrenica. Because "those who do not know their history, are condemned to repeat it." In book number 6, seven papers were published on 190 pages. All works have been translated into English.*

Key words: *Bosnia and Herzegovina, Srebrenica, truth, genocide, Bosniaks, Srebrenica Monument.*

